

שדולת הנשים בישראל
لهبي النساء في إسرائيل
The Israel Women's Network

הדרת נשים בישראל - עשור של מאבק

דצמבר 2020

שדולת הנשים בישראל
لهبي النساء في إسرائيل
The Israel Women's Network

הדרת נשים בישראל- עשור של מאבק

כתיבה: עו"ד מרים זלקינד

עיצוב: רוני רענן

**תמונת השער: צילומים של נשים שהושחתו מתוך התערוכה "תעמדי יציב" של הצלמת
אלמה מכנס-קז, ירושלים 2020**

אנחנו מודות מקרב לב לקרן הדסה, שתמיכתה הנדיבה אפשרה את ביצוע
הפרויקט וכתיבת הדו"ח על הדרת נשים בישראל.

The Hadassah Foundation has provided generous support to the creation and implementation of the project and report about the Exclusion of Women in Israel. The statements made and views expressed herein are solely those of the IWN.

תוכן העניינים

4	דבר המנכ"לית
5	1. הקדמה
7	2. הדרת נשים – מה מהות התופעה? המשגה
7	א. אפליה בייצוג לעומת הדרת נשים
8	ב. הדרה מוחלטת
9	ג. הפרדה מגדרית
10	ד. דרישות "צניעות"
12	3. ציר הזמן: נקודות ציון מרכזיות במאבק בהדרת נשים בעשור האחרון
16	4. הדרת נשים בישראל: מספרים ונתונים
16	א. הדרת נשים במרחב הציבורי האזרחי – נתונים וניתוח
18	ב. הדרת נשים ברשויות המקומיות – מפת ההדרה של ישראל
20	5. הדיון הציבורי בהדרה, הפרדה ודרישות צניעות
20	א. הדרה מוחלטת ודרישות צניעות – הנזקים
21	ב. הפרדה מגדרית כפויה – למה זו אפליה, בעצם?
23	6. הבסיס המשפטי לאיסור על הדרה, הפרדה ודרישות צניעות
23	א. הבסיס החוקתי והחוקי לאיסור על הדרת נשים
26	ב. דו"ח הצוות המשרדי והחלטות הממשלה לטיפול בתופעת הדרת הנשים
28	ג. עמדת היועץ המשפטי לממשלה בנושא הפרדה מגדרית באירועי תרבות ברשויות מקומיות
29	7. כלים למאבק בהדרת נשים – דוגמאות נבחרות
34	8. סיכום והמלצות מדיניות
36	9. הערות ומקורות
36	הדרת נשים – מה מהות התופעה? המשגה
37	ציר הזמן: נקודות ציון מרכזיות במאבק בהדרת נשים בעשור האחרון
37	הדרת נשים בישראל: מספרים ונתונים
38	הדיון הציבורי בהדרה, הפרדה ודרישות צניעות
38	הבסיס המשפטי לאיסור על הדרה, הפרדה ודרישות צניעות

דבר המנכ"לית

באוגוסט 2019 רעשה המדינה בגלל מופע בפארק הציבורי בעפולה שנעשה בהפרדה מגדרית. שלושה הליכים משפטיים (שניים במחוזי ואחד בבג"ץ) הציתו דיון ציבורי סוער לגבי השאלה איזה זכויות נפגעות ושל מי. זה היה הנושא השלישי המדובר ביותר במערכת הבחירות שהתקיימה בספטמבר 2019.

בשנים האחרונות, שדולת הנשים בישראל עסקה באופן יסודי ואינטנסיבי במאבק בהדרת נשים במרחב הציבורי. מפניות רבות שזרמו אלינו נוכחנו לדעת כיצד דרישות צניעות ו"מחיקת" נשים במרחב הציבורי, אירועים לגברים בלבד והפרדה מגדרית הולכים ומתרחבים לעוד ועוד זירות. אירועים בהפרדה מגדרית במרחב הציבורי פוגעים בחירות של נשים, בכבוד האדם שלהן ובערך השוויון. הפרדה מגדרית מסמנת נשים קודם כל כנשים, ומגבילה את מה שהן יכולות ורשאיות לעשות בהתאם לתפיסה מצמצמת של "טבען" כנשים. הגבלת התנועה וההשתתפות של נשים (או גברים) מתעלמת מיכולותיהן, רצונותיהן ושאיפותיהן. הפרדה מגדרית והצבת מחיצה מעלימים את הנשים במרחב הציבורי. לא במקרה במרבית המקרים נשים אינן נמצאות על הבמה באירועים כאלה, או מושבות מאחור או בשוליים, בעוד הגברים מקדימה או במרכז. מחאה נגד תופעת הדרת הנשים היא הכרזה פשוטה: אנחנו כאן. יש לנו נוכחות, קול והשפעה.

אנחנו פועלות לביסוס של מחויבות מוסדות הציבור לשמירה על זכויות האדם, שוויון ככלל ושוויון מגדרי בפרט, בהתאם לערכיה של מדינת ישראל. המחויבות הזאת היא קריטית: היא זו שמייצרת מקום ואפשרות לכל אחד ואחת, ללא תלות במינם. מחויבות שמבטיחה שנשים יוכלו לשהות בכל מקום בו תחפוצנה במרחב הציבורי. זה מאבק על דמותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית שמאפשרת לכל אחת ולכל אחד לשגשג בה. נפרד אינו שווה והפרדה מגדרית לא נועדה לשרת צניעות אלא לאפשר לגברים שמרניים להמשיך ולהחזיק במרחב הציבורי ובמשאבים הציבוריים. התופעות הללו נוגדות באופן עמוק את הדמוקרטיה, ואסור לתת להן יד.

העיסוק של שדולת הנשים בתחום המאבק בהדרת נשים החל בהחלטה אסטרטגית של הוועד המנהל בשנת 2016, אותה הובילה ד"ר יופי תירוש, שגם תרמה מהידע הרב שלה בנדיבות לדו"ח הנוכחי. את התחום ניהלה והובילה החל מתחילת 2017 במקצועיות ובמסירות אלינור דוידוב, לצד כותבת דו"ח זה, עו"ד מרים זלקינד, ועו"ד גלי זינגר שליוותה את מרבית התיקים המשפטיים של השדולה בשנים האחרונות. אין מספיק מילות הערכה למי שניצב בחזית המשפטית, עו"ד חגי קלעי, שגם העיר הערות חשובות על הדו"ח שלפניכם, ולעו"ד ליעד ורצהיזר, שליוותה חלק מהתיקים. עבודה רבה נעשתה בשיתוף ארגונים חברתיים רבים, קרנות פילנתרופיות ונציגות ממשלה, ואין לי ספק ששיתוף פעולה זה והחזית האיתנה שהצגנו, מנעו התדרדרות משמעותית במעמדן של נשים בישראל. אני מקווה שהדו"ח הנוכחי יצליח להמשיג ולסייע בהובלת השינוי הנחוץ כל כך כדי שנשים תהיינה נוכחות שוות בכל מרחב ציבורי.

קריאה מועילה,

מיכל גרא מרגליות

מנכ"לית שדולת הנשים 2016-2020

1. הקדמה

"קשה לי להיזכר בדיוק מתי זה קרה, אבל כתאום המחיצה נמצאת בכל מקום. זו המחיצה השנייה, זו שכבר אינה ידידותית. היא אטומה. לפעמים היא דיקט, ולפעמים זה כבר קיר. כתאום נשים לא רק מופרדות על ידי מחיצה; הן נמחקות. תמונותיהן לא מופיעות, שמותיהן מקוצרים לאות אחת. כתאום כבר לא נכנסים יחד לאולם, אלא יש כניסה מיוחדת לנשים, בדרך כלל מאחור. יש הפרדה גם באוטובוסים. פנים של נשים נעלמות, ממנהיגות בעיתונים ועד מדבקות על גבי השמפו.**"**

(מתוך מאמר דעה של הפעילה הפמיניסטית החרדית אסתי רידר-אינדורסקי. פורסם בעיתון "הארץ" 29.1.20).

הדרת נשים היא תופעה חדשה יחסית בחברה הישראלית. מה שהחל בסוף שנות התשעים בכמה קווי אוטובוס נפרדים בהם נכפה על נשים לשבת בחלק האחורי, התפשט והגיע כמעט לכל תחום ומרחב בחיינו - באקדמיה, בצה"ל, במשרדי הממשלה והרשויות המקומיות, ברחוב, באירועי תרבות ומוזיקה, בתחבורה ציבורית, בקופות חולים, בתחנות רדיו, בשלטי חוצות, בכנסים, אמבולנסים ועוד ועוד.

דו"ח מקיף זה מציין עשרים שנים לחקיקתו של חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000. החוק היווה ציון דרך חשוב ביותר במאבק באפליה על מגוון צורותיה וטעמיה ובכלל זאת בתופעה של הדרת הנשים במרחב הציבורי. כעשור לאחר חקיקתו, ניתן פסק דין תקדימי של בית המשפט העליון בעניין קווי ההפרדה (רגן, 2011). פסק הדין התייחס בהרחבה לתופעת ההפרדה הכפויה בקווי האוטובוס וקבע שמדובר בפרקטיקה אסורה. השופט אליקים רובינשטיין פסק שם כי "לא לכל פרקטיקה תרבותית קבוצתית יש ליתן מקום, לא תמיד יש להתייחס לרצונו 'החופשי' של חבר בקבוצה תרבותית מסוימת כאל רצון חופשי, גם לא כל 'רצון חופשי' יש לכבד. כפיה היא כפיה, ובודאי כזו שיש בה גם הפליה". לאחר פסק דין רגן הפך חוק איסור הפליה לכלי חשוב שנעשה בו שימוש רב במאבק בהדרת נשים.

בעשור שחלף מאז פסק הדין בפרשת רגן, הלכה תופעת הדרת הנשים בישראל והחמירה, כאשר כוחות שמרניים בחברה הישראלית מעמיקים עוד ועוד את האפליה נגד נשים ומצדיקים אותה בנימוקים מכובסים של "כבוד", "התאמות תרבותיות" ו"התחשבות". לרדיו מורשת מבית תאגיד "כאן" יש מאזינים חרדים ודתיים? אז מוזיקאיות לא יושמעו יותר בתחנה כדי לא לעצבן מאזינים פוטנציאליים; חוגים עירוניים לילדים מתקיימים בשכונה שיש בה אוכלוסייה חרדית? הם יוצעו (בסבסוד) בהפרדה מגדרית: לבנות יוצעו חוגי בישול, לבנים - רובוטיקה; תמונות של נשים לא מופיעות יותר בריכוזים חרדיים (גם לא של פוליטיקאיות במערכת בחירות); כשהאדמו"ר מגור מגיע להצביע בבחירות, מגרשים למענו את הנשים מן הקלפי; נשים מסולקות מאוטובוסים כי התלבשו לא מספיק "צנוע" או סתם כי הוחלט שהאוטובוס מיועד כעת רק לגברים. הדוגמאות אינן נגמרות, המחיקה, ההשתקה, ההפרדה וההדרה מגיעות לכל פינה בחברה הישראלית.

על רקע זה, התקבלה בשנת 2016 החלטה כי המאבק בתופעת הדרת הנשים יהיה אחד מנושאי הליבה בהם תעסוק שדולת הנשים בישראל. בשדולה פועלת מחלקה ייעודית לטיפול בנושא והיא מפעילה קו חם לדיווח על מקרי הדרה עבור כלל הציבור ומספקת גם מענה ייחודי לנשים המשרתות בצה"ל.

בשנים בהן פועלת המחלקה, הגיעו אל השדולה עשרות פניות של נשים וגברים, חילוניות, דתיות, חרדיות ומסורתיות, מכל רחבי הארץ, שהעידו על מקרים של הדרה, הפרדה ודרישות צניעות אותם חוו. התמונה המצטיירת מפניות

אלה היא של תופעה רחבה המשפיעה על תחומי חיים רבים והולכים, מצמצמת את מקומן של נשים בחברה ופוגעת קשות בשוויון בין המינים.

דו"ח זה מציג סיכום עשור של מאבק בתופעת הדרת הנשים בישראל. מטרת הדו"ח היא להנגיש את הידע והחשיבה בתחום לקהלים רבים ככל האפשר ולקדם את הדיון הציבורי בנושא בהתבסס על מיפוי מקיף של התופעה, המשגתה וניתוח רעיוני ומשפטי של ההתנגדות לה. עוד מבקש הדו"ח לתת בידי קובעות וקובעי מדיניות ידע וכלים שיסייעו להן/ם לגבש עמדה ולפעול נגד האפליה ולמען קידום שוויון מגדרי, ובמקביל לסייע לארגונים, פעילות ופעילים העוסקים בתחום.

הדו"ח מחולק לארבעה חלקים עיקריים:

החלק הראשון עוסק בהמשגת התופעה של הדרת הנשים

ההבדל המושגי בין הדרה לאפליה בייצוג ופירוט שלושת הסוגים המרכזיים של התופעה – הדרה מוחלטת, הפרדה מגדרית ודרישות צניעות. כל אחד מסוגי הדרת הנשים מלווה בדוגמאות הממחישות את סוג ההדרה, בדגש על מקרים בהם טיפלה שדולת הנשים.

החלק השני עוסק בנתונים

ניתן למצוא בו את ציר הזמן של ההדרה הפורש את ציוני הדרך המרכזיים במאבק בעשור האחרון, נתונים על מספר מקרי ההדרה בהם טיפלה השדולה ומיפויים לפי סוג ההדרה, מי האחראים למקרים (ממשלה/רשויות מקומיות/מגזר פרטי) וכן מפה גיאוגרפית של המקרים לפי רשויות מקומיות.

החלק השלישי עוסק בדיון רעיוני ומשפטי בתופעת הדרת הנשים

חלק זה מאפשר להעמיק בסוגיות כמו מדוע הפרדה היא אפליה, להכיר את החוק, את החלטות הממשלה ואת ההתפתחויות המשפטיות האחרונות בנושא.

החלק הרביעי והאחרון פורש כלים למאבק בתופעה וכן מפרט את המלצות המדיניות של השדולה בנושא.

הדו"ח מתמקד במרחב האזרחי ואינו עוסק כמעט בתופעה של הדרת נשים בצה"ל לה הקדשנו מחקר נפרד בדו"ח: "את מי זה משרת: פקודת השירות המשותף והדרת חיילות בצה"ל" (2018). עוד יצוין, כי הדו"ח מתמקד בעיקר בהדרת נשים המתרחשת במעורבות או בתמיכה של רשויות ציבוריות – תחום בו עוסקת שדולת הנשים (בשונה מהדרה במגזר הפרטי שאינה בליבת עיסוקנו).

כאן המקום להודות בחום לכל מי שעומדות ועומדים יחד עמנו בחזית המאבק בהדרת נשים בישראל: ארגונים אזרחיים, אקדמאיות ואקדמאים, משפטניות ומשפטנים, פעילות ופעילים חברתיים, חברות וחברי כנסת, נבחרות ונבחרים, ציבור ברשויות המקומיות, נשות ואנשי תקשורת והגורמים המקצועיים במשרדי הממשלה האמונים על הטיפול בתחום. עמידתם האיתנה של כל אלה אל מול רוחות האפליה וההדרה כמו גם ההתמודדות עם לחצים פוליטיים מבית ומחוץ, ראויה להערכה רבה. רק שילוב כוחות הדוק ומחויב בין כל הגורמים בישראל המאמינים כי שוויון מגדרי הוא אבן יסוד בחברה דמוקרטית, יאפשר להתמודד עם תופעת ההדרה ולמגר אותה.

2. הדרת נשים – מה מהות התופעה? המשגה

המונח "הדרת נשים" משמש בציבוריות הישראלית כדי לתאר מגוון של תופעות חברתיות שהמשותף לכולן הוא מופעים בהן נשים סובלות מאפליה בשל מינן – החל מהיעדר ייצוג, עבור בהדרה מכוונת מזירות ציבוריות, הפרדה מגדרית וכלה בדרישות צניעות. לתפיסתנו, **המניע למופע האפליה הוא שמכריע כיצד להמשיג אותה וכיצד להיאבק בתופעה ולמגר אותה**. ועל כך נפרט בפרק זה, תוך שאיפה להסביר למה בדיוק אנחנו מתכוונות במונח "הדרת נשים" – וגם למה לא.

אפליה בייצוג לעומת הדרת נשים

לעתים נעשה שימוש במונח "הדרת נשים" כדי לתאר מקרים של אפליה בהם דחיקת הנשים מהמרחב **אינה נעשית באופן מוצהר או מכוון**. למשל, כנסים בהם מיעוט נשים דוברות או ללא נשים כלל על הבמה, מפלגות המשבצות מיעוט נשים ברשימות לכנסת ודירקטוריונים של חברות על טהרת הגברים. אלה אינם מקרים של הדרה אלא של תת-ייצוג בשל אפליה שהיא תוצאה של הטיות לא מודעות, של רשתות קשרים בין גברים ושל מבנים ארגוניים לא שוויוניים.

לאפליה **בייצוג** שורשים עמוקים והיסטוריים המגיעים אל עולם בו רוב הכוח והמשאבים הוחזקו בידיהם של גברים. לרוב האפליה **לא תלויה בהצהרה מפורשת** כי אסור לנשים להשתתף, או שעליהן לשבת בצד. האפליה בייצוג, הנובעת לעיתים קרובות מאדישות ומחוסר הבנה של חשיבות הסוגיה, תוצדק לעיתים קרובות בנימוקים כמו "מחסור בנשים מתאימות", "בחירה על סמך כישורים ולא על סמך מינ" ודומיהם. ההתמודדות עם אפליה זו, הנעשית במישור המשפטי והחברתי גם יחד, מתמקדת בקידום חוקים והליכים משפטיים הנוגעים לייצוג הולם והעדפה מתקנת¹, בהתמודדות עם הטיות לא מודעות, בהעלאת המודעות החברתית להעדר ייצוג ובקידום נורמות חברתיות שוויוניות יותר. המחשה לשימוש הנפוץ שנעשה במושג "הדרת נשים" בהתייחס לסוגיות של ייצוג ולבלבול המושגים בתחום, ניתן למצוא בדברי שרת המשפטים לשעבר איילת שקד, אשר עם היבחרה לעמוד בראש רשימת "הימין המאוחד" (שנקראה בהמשך "ימניה") בבחירות לכנסת ה-22 הצהירה: **"זה מראה את הפתיחות של הציונות הדתית, כל הזמן מסיתים ואומרים שיש הדרת נשים – עכשיו רואים שלא דוברים ולא יער"**².

לעומת סוגיית האפליה בייצוג, התופעות של "הדרת נשים" מתאפיינות, ככלל, **בהבחנה מפורשת בין נשים לגברים על בסיס מינ**, כאשר נשים אינן רצויות במרחב הציבורי – אם **באופן מוחלט** (אמיתי או סימבולי), אם **בהפרדה מגברים** ואם כאשר נוכחותן מותנית **בדרישות צניעות**, שנועדו להעלים אותן מן העין. המניעים המוצעים לתופעות אלה הם מתחום הדת או הנוהג התרבותי והאפליה אינה נובעת מחוסר מודעות או אדישות, כי אם **מתכנון מכוון ומנומק**. אם כן, אנו מבחינות, ככלל, בין אפליה בייצוג לאפליה באמצעות הדרה כשני סוגים שונים של אפליה ומפתחות כלים שונים להתמודדות עם כל אחת מהתופעות.

אמנם לא תמיד ההבחנה בין המקרים קשיחה ולעיתים המניע לאפלייתן של נשים לא ברור. כך למשל במופעי יום העצמאות בשנים האחרונות התגלה מיעוט נשים על הבמות אשר על פניו נראה כאפליה בייצוג ורק בדיקה מעמיקה יותר הצביעה על כך כי בחלק מהמופעים הייתה הדרה מכוונת שנועדה לרצות קהלים שאינם מעוניינים לשמוע נשים שרות³.

בדומה, פעמים רבות יכולה להיות חפיפה בין שני רבדי האפליה. למשל אם מארגני אירוע יצהירו על קיומה של הפרדה מגדרית (קרי, ידירו נשים) אך ינסו להסתיר את אי השוויון שבהקצאת המשאבים לגברים ונשים באירוע עצמו, ולהסביר אותו ב"ביקושים שונים".

במסמך זה לא נעסוק בסוגיית האפליה בייצוג כי אם רק בסוגיה של הדרת נשים, המושג המסמן תופעות של הדרה מוחלטת, הפרדה מגדרית ודרישות צניעות.

הדרה מוחלטת

הדרה מוחלטת של נשים מהמרחב הציבורי היא אולי הסוג הבוטה והחמור ביותר של הדרת נשים. סוג זה של הדרה מכוון למחוק **כליל** את נוכחותן של הנשים מהמרחב הציבורי. הדרה מוחלטת מתרחשת כאשר מרחב ציבורי מסוים הופך להיות כזה שהכניסה לנשים אליו אסורה, כאשר שירות מסוים מוצע לגברים בלבד, כאשר נמנע מנשים לקחת חלק בפעילות ציבורית או כאשר דימויים של נשים מועלמים ומושחתים.

בציבור החרדי בישראל מתנהלות זירות ציבוריות רבות תוך הדרת נשים מוחלטת, שהתרחבה, הקצינה והחריפה עם השנים. ההנהגה הפוליטית של הציבור החרדי רובו ככולו – ליטאי, חסידי וספרדי – בנויה על טהרת הגברים, תופעה המגיעה לשיאה בכך שהמפלגות החרדיות: אגודת ישראל, דגל התורה וש"ס מדירות באופן מוצהר נשים משורותיהן מאז ייסודן. גם ההנהגה הרוחנית, המקבלת חלק ניכר מההחלטות, הן במישור ההתנהלות החרדית הפנימית והן במישור הפוליטי, אינה מקבלת נשים לשורותיה. לעיתים קרובות מבקשים פוליטיקאים חרדים את הכרעתם של רבנים (דוגמת הרבי מגור, הרב חיים קנייבסקי, הרב יצחק יוסף ומנהיגים רוחניים נוספים) בסוגיות פוליטיות שהשפעתן רחבה, אך גם בהנהגה זו אין לנשים דריסת רגל וזאת באופן מוצהר ומוחלט. בדומה, המדינה מדירה נשים כליל ממשורות ציבוריות או במימון ציבורי, שיש בהן ממד הלכתי, דוגמת משרות דיינות בבתי הדין הרבניים, משרות במערך הכשרות וכיו"ב (ומדובר באלפי משרות במגזר הציבורי המשפיעות על הציבור כולו).

הדרת נשים מוחלטת מתרחשת גם באירועי תרבות שונים המיועדים לקהלים חרדיים, דתיים או מעורבים. בשנים האחרונות מתרבים מקרים בהם זמרים מופיעים בפני גברים בלבד באירועים הזוכים למימון ציבורי או עושים שימוש במתקנים ציבוריים. כך, למשל, תוכנן בחיפה באוגוסט 2019 מופע לגברים בלבד שבוטל בשל עתירת שדולת הנשים לבית המשפט.⁴ במקרים אחרים, נשים אינן מורשות לעלות על הבמה או לשיר באירועים ציבוריים – דוגמת מופע יום העצמאות ברמת גן במאי 2019 בו נאסר על מעריצה לעלות על הבמה או לשיר עם נתן גושן, הזמר האהוב עליה.⁵ מקרה נוסף שעורר סערה ציבורית הוא מופע לגיוס תרומות לעמותת "עזרה למרפא" בראשות הרב פירר שהיה אמור להתקיים בתל אביב בנובמבר 2019 ובוטל לאחר שנחשף כי קיום המופע הותנה בהדרת נשים זמרות מהבמה.⁶ רשויות מקומיות רבות גם נמנעות מלהתקשר עם נשים זמרות ואומניות כדי "להתחשב" בתושבים דתיים או חרדים.

ההדרה המוחלטת מוצאת את ביטוייה גם במחיקת תמונותיהן או אפילו דימויהן של נשים, ילדות ונערות (כגון ציורים, שרטוטים או אפילו דמויות נשיות בדימויות). אלה אסורות להצגה בעיתונות החרדית, אליה נחשף מרביתו של ציבור זה. דוגמא בולטת למדיניות זו, שנחשפה בפני כלל הציבור, הייתה עם השבעת הממשלה ה-34 בשנת 2015, אז מחקו עיתונים חרדים או טשטשו את דמויותיהן של השרות איילת שקד, מירי רגב וגילה גמליאל מתמונת השבעת הממשלה שפירסמו.⁷ עיתונים רבים אינם מציגים גם את שמותיהן של נשים ובחלקם נשים אינן מורשות לכתוב או נדרשות לאמץ לשם כך שמות עט גבריים.

מחיקה כזו מתקיימת גם ברחובות הערים ובכל ערוץ פרסומת המכוון אל החברה החרדית או כזה שהחברה החרדית נחשפת אליו. בעיר בני ברק, למשל, לא מוצגות נשים כלל בפרסומות במרחב הציבורי. כתוצאה מכך, בבחירות לכנסת ה-21 נעדרו תמונותיהן של פוליטיקאיות ובהן ציפי לבני ותמר זנדברג משלטי חוצות באזורים הגובלים בבני ברק לנוכח דרישת העירייה. בעקבות עתירה שהוגשה בידי שדולת הנשים לוועדת הבחירות המרכזית נפסלה דרישה זו.⁸ בשנת 2017 חולק קטלוג ייעודי של חברת "איקאה" ללא תמונות נשים בריכוזים חרדיים ובקשה לאישור תובענה ייצוגית בעניין זה תלויה ועומדת בימים אלה בפני בית המשפט.⁹ דוגמאות נוספות הן שלט פרסום לסרט "דרדסים" בעיר בני ברק ממנו נמחקה תמונתה של דרדסית,¹⁰ השחתה שיטתית של פרסומות ובהן תמונותיהן של נשים בערים רבות ברחבי

ישראל¹¹ והמאבק המשפטי שהתנהל כדי להציג תמונת נשים בירושלים¹². מקרים דומים המגיעים לעיתים קרובות לקו החם בנושא הדרה של שדולת הנשים בישראל מעידים על העדר אכיפה מצד המשטרה והפרקליטות וכך ממשיכות ההשחתות להתרחש כמעט באין מפריע.

כאשר ההדרה היא מוחלטת, קולן של נשים נאלם כליל, עצם נוכחותן במרחב הופכת ללא לגיטימית, לעיתים אפילו לפרובוקציה שמיגורה "מצדיק" אלימות. זוהי צורה קשה במיוחד של אפליה והשתקה. כיוון שהנשים מועלמות, ניתן גם להתעלם מצרכיהן, קשייהן ומחוויות החיים שלהן וזאת במרחב פטריארכלי בו גם כך, באופן היסטורי ומזה אלפי שנים, נקבעים המדיניות וסדר היום בראש ובראשונה על פי צרכיהם ורצונותיהם של גברים.

המאבקים הציבוריים והמשפטיים שניהלנו בשנים האחרונות, לצד ארגונים פמיניסטיים וליברליים נוספים, התמקדו בהתנגדות לשינוי הסטטוס קוו ובעצירת ההדרה וההעלמה המוחלטת של נשים הזוחלות כל העת למחוזות חדשים – אירועים הממומנים בידי גורמים ממשלתיים ורשויות מקומיות, אירועים המתקיימים במרחב הציבורי המשותף, סילוקן של נשים מהתחבורה הציבורית, הדרתן של נשים ממרחבים בצה"ל ועוד. בפרק העוסק במאבק בהדרת נשים נרחיב עוד על הדרכים בהן אנו מתמודדות עם תופעות אלה.

הפרדה מגדרית

הפרדה מגדרית היא אחת מצורות הדרת הנשים הנפוצות ביותר בישראל. היא מתבטאת בהפרדה הנכפית על נשים וגברים, ילדות וילדים במרחבים ציבוריים. לעיתים ההפרדה נאכפת באמצעות הגדרת ימים נפרדים לנשים ולגברים בהספקת שירותים שונים כגון לימודים אקדמיים, קורסים ממשלתיים, חוגים לילדים, גני שעשועים ולונה פארקים, הופעות וספריות. במקרים אחרים השירות ניתן באותו זמן ומרחב לשני המינים וההפרדה נאכפת באמצעות שלטי הכוונה, מחיצות, סדרנים, כניסות נפרדות וכדומה.

גם כאן תופעת ההפרדה המגדרית שנשמרה במשך שנים ארוכות למחוזות מצומצמים ומובחנים – חופי רחצה, בריכות ובתי כנסת – החלה להתפשט, בתחילה בתוך החברה החרדית עצמה ולאחר מכן גם למרחבים ציבוריים מחוץ לחברה זו. לשם המחשה, בתחבורה הציבורית, קווי הפרדה (הקרויים לעיתים "קווי מהדרין") בהם גברים יושבים מקדימה ונשים מאחורה הם תופעה חדשה במונחים היסטוריים: ככל הידוע החלו מספר מועט של קווי אוטובוס מסוג זה לפעול בישראל באמצע שנות השמונים ורק לקראת סוף שנות התשעים החלה התופעה לצבור תאוצה. באמצע שנות האלפיים כבר מדובר היה בתופעה רחבת היקף שהפכה לנפוצה בערים רבות ברחבי הארץ¹³. גם הפרדות במקומות ציבוריים אחרים כמו ספריות, קופות חולים ורחובות העיר הן תופעות חדשות יחסית ולא מנהג תרבותי עתיק יומין, כפי שלעיתים מציירים זאת מצדדי ההפרדה.

זירה חדשה נוספת היא האקדמיה, שם התחילו תוכניות בהפרדה בין גברים לנשים לפעול לפני כשני עשורים. תוכניות אלה התחילו במתכונת מצומצמת ומחוץ לפעילות האקדמית הרגילה לטובת הציבור החרדי. ואולם בשלב מסוים התברר כי בעשור הראשון לפעילות המסגרות החרדיות כמחצית מהסטודנטים בהם היו דתיים לאומיים שראו בתנאי הקבלה המקלים דרך לעקוף את הדרישות המחמירות של הלימודים האקדמיים. בעקבות כך התערבה המועצה להשכלה גבוהה בפרטי תוכנית הלימודים לחרדים, תוך התחייבות שהתוכנית תשרת ציבור מצומצם מהחברה החרדית, תהיה לתקופה זמנית, תוגבל לתואר ראשון בלבד וכי ההפרדה תתקיים אך ורק בכיתות הלימוד עצמן. בפועל, בעשור החולף התרחבו התוכניות מעבר לכל שיעור לרבות לסטודנטים דתיים, וכיום הדרישה היא להפרדה גם בתארים מתקדמים וכן עבור ציבור שאינו משתייך לחברה החרדית. הליקויים הבסיסיים, דוגמת תנאי הקבלה המקלים בתוכניות המופרדות,

והקצאת משאבים לא שוויונית באופן שמיטיב עם סטודנטים גברים, לא תוקנו. לצד זאת, בתוכניות אלו קיימת הדרה מוחלטת של מרצות, והן אינן יכולות ללמד בכיתות של גברים (הגם שמרצים יכולים ללמד בכיתות של נשים).

בשנים האחרונות ניהלה שדולת הנשים מאבקים רבים מול עשרות ניסיונות לכפות הפרדה מגדרית במרחב הציבורי בישראל בתחומי חיים הולכים ורבים וביניהם: רחובות הערים, אירועי תרבות ופנאי ברשויות המקומיות, שעות השאלה בספריות לילדים, כנסים במימון ציבורי, הכשרות וקורסים מטעם משרדי ממשלה, חוגי פנאי לילדים, לימודים באקדמיה ועוד. בין הדוגמאות הבולטות שנקשרו במאבק המשפטי של השדולה בהפרדה המגדרית אפשר למנות את מופע "משיח בביכר" בתל אביב (יוני 2018), את תוכנית "משפיעים" בהפרדה מגדרית בנציבות שירות המדינה (אוגוסט 2018) והופעה בהפרדה בעפולה (אוגוסט 2019) (ראו פירוט על המקרים ב"ציר הזמן").

בדומה להדרה מוחלטת ושלט של "אין כניסה לנשים", ההפרדה המגדרית גורמת גם היא לפגיעה עמוקה בשוויון בין המינים, אף אם בדרך מעודנת או מתוחכמת יותר. העובדה שהפרדה מגדרית לובשת לעיתים כסות של "סובלנות" או אפילו נעשית בשם קידום ערכי שוויון, כביכול, מביאה לכך שדרישות להפרדה מגדרית זכות מעת לעת לתמיכה ולקשב גם מצד מי שמתנגדים להדרה מוחלטת של נשים. ואולם למרות שההפרדה נדמית לעיתים כפרקטיקה שפגיעתה בשוויון פחותה, היא גורמת נזק כבד לשוויון בין המינים, הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך. על הפגיעה שנגרמת כתוצאה מכפיית הפרדה מגדרית נרחיב בפרקים הבאים.

דרישות "צניעות"

הצלע השלישית של תופעת הדרת הנשים היא דרישות ה"צניעות". תופעה זו מתבטאת בכך שנשים נתבעות לנקוט בסטנדרטים מחמירים של לבוש וכיסוי הגוף וקולן מושחק. בדומה להדרה ולהפרדה, דרישות אלה משקפות את התפיסה לפיה למראה גופן של נשים, נערות וילדות, לקולן ולנוכחותן מלווה תמיד קונוטציה מינית מחטיאה, מזיקה ומטמאת.

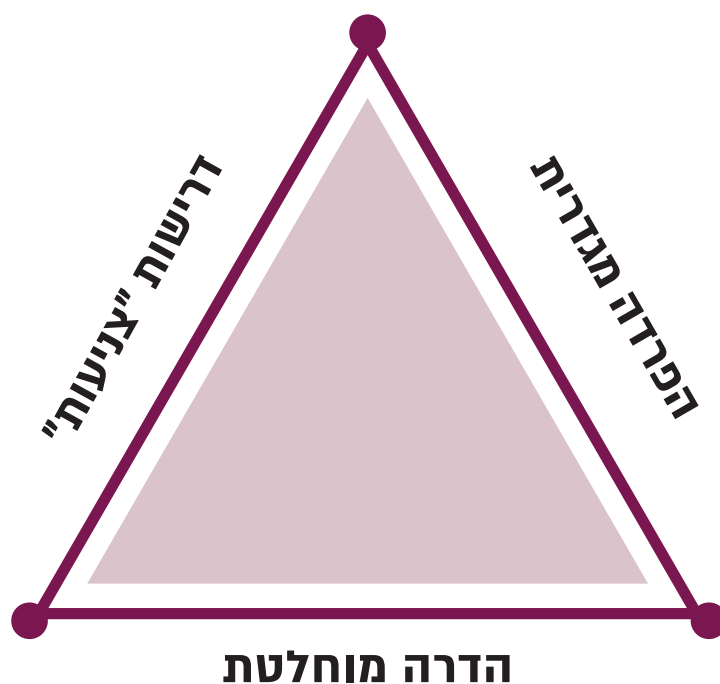
כמו בתופעות אחרות של הדרת נשים, גם בדרישות הצניעות, ההחמרות וההקצנות מתחילות בתוך פלגים קיצוניים בציבור החרדי ומתפשטות לכלל החברה החרדית ולמרחב הישראלי החילוני. בשנים האחרונות סבלו נשים מהטרדות, רדיפות ואלימות בשל הופעתן, קולן ועצם נוכחותן¹⁴.

מקרה מפורסם ביותר הוא זה של שלטי הצניעות בבית שמש: במשך שנים ניהלה קבוצת נשים בבית שמש, בליווי של המרכז הרפורמי לדת ומדינה, מאבק משפטי וציבורי נחוש נגד שלטי צניעות שנתלו בעיר. שלטים אלה קראו לנשים להתלבש בצניעות או להימנע מלהתעכב או לעבור במדרכות מסוימות. כתוצאה מהמאבק, הורו מספר ערכאות לעיריית בית שמש להסיר את השלטים ולמנוע את תלייתם. קבוצת נשים מבית שמש אף זכתה בפיצויים על העוול שנגרם להן (ראו פירוט ב"ציר הזמן"). לצד ההישגים המשפטיים יש לציין את האכיפה הבלתי מספקת בנושא זה הן מצד הגורמים העירוניים והן מצד המשטרה.

כאמור, הדרישות להתכסות ולהצטנע מתפשטות בשנים האחרונות והחלו להופיע גם בזירות שבעבר נחשבו לחילוניות באופיין, כמו צה"ל, החינוך הממלכתי ומרחבים ציבוריים נוספים. כך, בתי ספר ממלכתיים רבים החלו לערוך לנערות ולילדות "מסדרי צניעות" במהלכם נבדק אורך המכנסיים של נערות והן נענשות אם מכנסייהן קצרים מדי לעמדת המוסד החינוכי¹⁵. אין צורך לומר שמסדרים מקבילים לבנים אינם נערכים.

דוגמאות בולטות נוספות להתפשטות של נורמות הצניעות במרחב הציבורי הכללי: בשנת 2017 נאסר על עורכת דין

בשם שירה קידר להיכנס לבית המעצר קישון לפגוש עציר שהיא מייצגת בטענה לחוסר צניעות¹⁶, ביוני 2018 עוכבה צעירה בשם עדי קליינר-טוביאס בכניסה לרכבת ישראל בטענה כי היא לבושה באופן חושפני¹⁷ ובאוקטובר 2018 הורדה נערה מאוטובוס של אגד כיוון שנהג האוטובוס קבע כי אינה לבושה באופן צנוע מספיק (ראו פירוט ב"ציר הזמן").

3. ציר הזמן: נקודות ציון מרכזיות במאבק בהדרת נשים בעשור האחרון

2010 הפגנה נגד קווי הפרדה - בעקבות התפשטות התופעה של קווי אוטובוס בהפרדה מגדרית ("מהדרין") התקיימה הפגנה המונית בירושלים נגד התופעה.¹

בג"ץ מאה שערים נגד רחובות מופרדים - במהלך חג הסוכות התגלה כי מתקיימת הפרדה כפויה בין גברים לנשים ברחובות בירושלים. בעקבות עתירה נגד התופעה קבע בג"ץ כי על המשטרה לאכוף את החוק ולמנוע את כפיית ההפרדה ברחובות.²

2011 בג"ץ נעמי רגן נגד קווי הפרדה - בג"ץ פסק כי כפיית הפרדה בין גברים לנשים אסורה, כי נהגים בתחבורה הציבורית חייבים לסייע לכל נוסע/ת לשבת בכל מקום שירצו וכי על המדינה לנקוט באמצעי פיקוח על התחבורה הציבורית ולהגיש כתבי אישום בגין כפיית הפרדה על נשים.³

תחילת ההפרדה המאורגנת באקדמיה - ללא דיון בהשלכות הכנסת הפרדה מגדרית לאקדמיה, ובלי לאסוף נתונים מהימנים על חיוניות ההפרדה עבור חרדים, הודיעה המל"ג לאוניברסיטאות ולמכללות המבקשות לפתוח תכניות לימוד לחרדים (שאליהן צמוד תמריץ כספי נכבד), כי עליהן לפתוח את התוכניות הללו מחוץ לקמפוס הראשי, בהפרדה מגדרית, וכן בהפרדה בין גברים לנשים ובלי שמרצות ילמדו גברים. מאז 2011 פועלות עשרות תוכניות כאלה באקדמיה, עם אלפי בוגרים בשנה. בתוכניות אלו תנאי הקבלה נמוכים מהתנאים במסלולים המקבילים בקמפוס הראשי ולסטודנטים גברים ניתנות מלגות גדולות יותר מלסטודנטיות נשים.

קבלת החלטה ממשלה 4052 בנושא הדרת נשים במרחב הציבורי - במסגרת ההחלטה הוקם צוות בין-משרדי בראשות השרה דאז לימור לבנת כדי להציע לממשלה דרכים ופתרונות להתמודדות עם תופעת הדרת נשים מן המרחב הציבורי. במסגרת ההחלטה נקבעו צעדים נוספים שיש לנקוט לצורך התמודדות עם התופעה (ראו פירוט בפרק העוסק בבסיס המשפטי לאיסור על הדרה).

2012 הוגשו המלצות הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים במרחב הציבורי בראשות שרת התרבות והספורט דאז לימור לבנת - פורסמו המלצות הצוות למאבק בתופעת הדרת הנשים ואולם ההמלצות התייחסו רק לחלק מהתופעות.

פרסום דו"ח "שוויון במרחב" של ארגוני החברה האזרחית - בשנת 2012 ולאחר פרסום המלצות הצוות הבין-משרדי בראשות לימור לבנת, פרסמה קואליציית הארגונים נגד הדרת נשים (מיסוד ארגון "שתיל") דו"ח מפורט ובו הצעות יישומיות וקונקרטיות להתמודדות עם תופעת הדרת הנשים בישראל.⁴

- 2013** **הוגשו המלצות הצוות המשרדי לבחינת תופעת הדרת הנשים במרחב הציבורי בראשות המשנה ליועמ"ש, עו"ד שרית דנה – ראו פירוט בפרק העוסק בבסיס המשפטי לאיסור על הדרה.**
- 2014** **קבלת החלטה ממשלה 1526 בדבר מניעת הדרת הנשים במרחב הציבורי – ראו פירוט בפרק העוסק בבסיס המשפטי לאיסור על הדרה.**
- עתירה ראשונה נגד הפרדה מגדרית באקדמיה –** בשנת 2014 עתרה קבוצת אקדמאים בראשות ד"ר יופי תירוש לבג"ץ בטענה כי ההפרדה המגדרית באקדמיה והפגיעה במרצות אינן חוקתיות ואינן חוקיות. בשנת 2015 קבע בג"ץ כי העתירה מעלה שאלות קשות, אך מוקדם מדי להכריע בשאלה העקרונית ולכן העתירה נמחקה בהסכמה. בית המשפט הורה למל"ג לפרסם לשימוע ציבורי את טיוטת התוכנית לחומש השני של שילוב חרדים בהשכלה, וללוות את התוכנית במחקר מתאים שיבחן גם את סוגיית ההפרדה המגדרית⁵. בשנת 2017 הגישו העותרים עתירה שניה בנושא לבג"ץ והיא נדונה לפני הרכב מורחב של שופטים.
- 2015** **פסק דין נגד "שלטי הצניעות" בבית שמש –** בשנת 2013 תבעו ארבע נשים תושבות בית שמש פיצויים מהעירייה על כך שלא פעלה להסיר "שלטי צניעות" משפילים המורים לנשים בעיר איפה אסור להן לשהות וכיצד עליהן להתלבש. בשנת 2015 קבע בית משפט השלום בבית שמש כי העירייה התרשלה בכך שלא קיימה את חובתה ולא הסירה את שלטי הצניעות וחייב אותה לשלם פיצוי כספי לתובעות⁶.
- 2016** **ביטול מופע "מרימים לכיפור" בתל אביב –** לקראת יום הכיפורים, תוכנן להתקיים בכיכר רבין בתל אביב מופע מוזיקלי בו ישירו גברים בלבד, זאת כיוון שהגורמים שמימנו את האירוע סירבו שנשים ישתתפו וישירו בו. על הפקת המופע הופקד הזמר אסף אמדורסקי. בעקבות הסערה הציבורית שקמה בשל הדרת הנשים, בוטל האירוע⁷.
- 2017** **פסק דין נגד "אל על" בשל העברת נוסעת ממקומה –** בשנת 2016 תבעה רנה רבינוביץ', אישה ניצולת שואה בת 82, את חברת "אל על", באמצעות המרכז הרפורמי לדת ומדינה, כיוון שדיילת ביקשה ממנה לעבור מקום בשל דרישתו של נוסע חרדי שהיה אמור לשבת לידה במהלך הטיסה. בשנת 2017 ניתן בבית המשפט השלום בירושלים פסק דין שנתן תוקף להסכמות בין הצדדים - רבינוביץ' קיבלה פיצוי כספי, ונקבע כי אסור לאנשי צוות לבקש מנוסע/ת להחליף מקום בעקבות בקשתו של נוסע אחר שאינו מעוניין לשבת ליד אדם אחר בשל מינו⁸.

2018

קורס "משפיעים" בהפרדה בשירות המדינה – בשנת 2017 פרסמה נציבות שירות המדינה את תוכנית "משפיעים" להכשרת צוערים מהחברה החרדית לשירות המדינה. המרכז נפתח תחילה לגברים בלבד (בהתחייבות עתידית לפתוח תוכנית מקבילה לנשים). היות שהמועמדים שהתקבלו הפכו מיד לעובדי מדינה, בכך הורחבה ההפרדה המגדרית מהאקדמיה לשוק התעסוקה עצמו. בעקבות עתירות שדולת הנשים, בשנת 2018 ניתן פסק דין בהסכמה המחייב את המדינה לוודא שכל מסגרת שלה תהיה פתוחה באופן שווה בהיקף, באיכות ובתנאים לגברים ולנשים. אם המדינה תבקש לנקוט בהפרדה מגדרית, יהיה עליה לפרסם זאת מראש לציבור ולהוכיח שההפרדה חיונית⁹.

"משיח בכיכר" בתל אביב בהפרדה מגדרית – ביוני 2018 התקיים בכיכר רבין בתל אביב אירוע "משיח בכיכר" ביוזמת תנועת חב"ד. באירוע הוצבה מחיצה לאורך הכיכר שנועדה להפריד בין גברים לנשים. בעקבות הליכים משפטיים שהתנהלו בנושא, בהם הייתה מעורבת שדולת הנשים, קבע בית המשפט כי למרות הצבת המחיצה נשים יוכלו לנוע בחופשיות ברחבי הכיכר ואסור יהיה להורות להן איפה לשבת. כמו כן ובעקבות מעורבות השדולה התחייבה עיריית תל אביב כי לא יאושרו עוד אירועים בהפרדה מגדרית במרחב הציבורי בשטחה¹⁰.

הדרת נשים ממעיינות – בקיץ 2018 החלו להתפרסם מקרים של אלימות נגד נשים שביקשו להגיע למעיינות באזור ירושלים, מצד גברים שביקשו להפקיע את המעיינות לטובת עצמם ולהדיר מהם נשים. במקביל פורסמו מקרים דומים ברחבי הארץ. פעילות ירושלמיות, בראשן אליאנה ברבל, החלו להגיע למעיינות בכל יום שישי כקבוצה כדי להבטיח כי ביטחון של נשים במקום יישמר. בעקבות המאבק והתערבות שדולת הנשים התחייב השר לביטחון פנים גלעד ארדן כי ידאג לצוותי שיטור קבועים במעיינות. למרות זאת בקיץ 2019 שוב החלו נשים שביקשו לטבול במעיינות לסבול מאלימות והדרה¹¹.

פסק דין בעניין "קול ברמה" – בשנת 2009 החלה לפעול בישראל תחנת הרדיו "קול ברמה". התחנה שיועדה לציבור תורני נקטה במדיניות מוצהרת של אי-השמעת נשים בשידוריה. בעקבות הליכים שנקטה נגדה הרשות השניה, החלה התחנה עם השנים להשמיע נשים. בספטמבר 2018 פסק בית המשפט המחוזי בירושלים, במסגרת תובענה ייצוגית שהגיש ארגון "קולך", כי תחנת "קול ברמה" תשלם פיצויים בסך מיליון ₪ לטובת הציבור בשל הדרת נשים מהתחנה¹². זו הפעם הראשונה בה הוגשה והתקבלה בישראל תובענה ייצוגית נגד הדרת נשים.

2019

בג"ץ תמי בן-כורת נגד הדרת נשים מהמפלגות החרדיות – בעקבות עתירתה של עו"ד תמי בן-כורת ועשרה ארגונים פמיניסטים, בהם שדולת הנשים, הורה בג"ץ בשנת 2019 למפלגת "אגודת ישראל" להסיר מהתקנון שלה את הסעיף שמונע מנשים להיות חברות במפלגה. פסק הדין מהווה צעד ראשון וחיוני בדרך להשתתפותן של נשים חרדיות בפוליטיקה הישראלית במסגרת המפלגות החרדיות, המדירות נשים באופן מוצהר מאז קום המדינה. החלטת בג"ץ הצטרפה למאבק רב שנים של ארגון "נבחרות" הפועל למען ייצוג נשים במפלגות החרדיות¹³.

2019

רשויות מקומיות נאבקות בהדרת נשים – בתחילת שנת 2019 הודיעו תשע ראשות רשויות מקומיות ומועצות אזוריות כי לא יאפשרו הדרת נשים ממופעים שייערכו במסגרת הרשויות. ביוני 2019 ובעקבות אירוע יום העצמאות בו הורדה מהבמה העירונית ברמת גן נערה שביקשה לשיר עם הזמר נתן גושן, פיטר ראש העיר כרמל שאמה הכהן את האחראי להתרחשות מתפקידו והתחייב כי לא תותר הדרת נשים בעיר. בדצמבר 2019 התקבלה החלטה תקדימית בעיריית רמת השרון לאמץ כמדיניות רשמית של העירייה את דו"ח משרד המשפטים שקובע שהדרת נשים במרחב הציבורי היא אסורה.¹⁴

הפרדה מגדרית בהופעה בעפולה – באוגוסט 2019 פורסם כי בפארק העירוני בעפולה תתקיים הופעה מוזיקלית בהפרדה מגדרית כפויה בין גברים לנשים באמצעות מחיצות וסדרנים. שדולת הנשים וחברת מועצת עפולה נגה שרון עתרו נגד המופע במתכונתו המפלה. המופע אמנם התקיים לבסוף בהפרדה, בניגוד לחוק, אולם בית המשפט העליון קבע כי החלטת בית המשפט המחוזי בעפולה האוסרת על קיום הפרדה מסוג זה במרחב הציבורי – תקפה.¹⁵

מופע שירה בחיפה שיועד לגברים בלבד, בוטל – באוגוסט 2019 פורסם עוד, כי עיריית חיפה תממן מופע שירה לגברים בלבד. המופע בוטל בפסק דינו של בית המשפט המחוזי בחיפה, על בסיס עתירה שהגישה שדולת הנשים.¹⁶

ביטול הופעה ללא נשים למען עמותת "עזרא למרפא" בתל אביב – בנובמבר 2019 התפרסם כי בהיכל התרבות בת"א יתקיים מופע התרמה לעמותת "עזרא למרפא". אחת הדרישות לקיומו של האירוע מצידו של יו"ר העמותה, הרב פירר, הייתה כי נשים לא ישירו על הבמה. שדולת הנשים פנתה לנשיא המדינה, מר ראובן ריבלין, וביקשה כי נוכח הדרישה להדיר נשים, הוא יימנע מלהשתתף באירוע, כמתוכנן. בעקבות ביקורת ציבורית נוקבת נגד הכוונה להדיר נשים, בוטל המופע.¹⁷

2020

משרד התחבורה התחייב שלא להפעיל עוד קורסים לנהיגה מונעת בהפרדה מגדרית – בספטמבר 2017 ניסתה אישה בשם מיטל לאמור להירשם לקורס נהיגה מונעת של משרד התחבורה ונאמר לה כי אינה יכולה להירשם לקורס אותו בחרה כי הוא מיועד לגברים בלבד. בעקבות המקרה, הגישה שדולת הנשים תביעה נגד משרד התחבורה בשמה של לאמור שבעקבותיה התחייב משרד התחבורה ביוני 2020 כי לא יהיו עוד קורסי נהיגה מונעת בהפרדה מגדרית וקריטריון ה"מין" ברישום לקורסים הוסר מאתר משרד התחבורה.¹⁸

פסק דין נגד "אגד" בשל הורדת נוסעת מאוטובוס – באוקטובר 2018 הורדה נערה בשם מור שמחי מאוטובוס של חברת אגד לאחר שנהג האוטובוס אמר לה כי לבושה היה "כמו תחתונים" וציין כי הופעתה עלולה לפגוע ברגשות הנוסעים. לדברי "אגד" שימש הנהג שמנע מהצעירה לעלות לאוטובוס כ"שומר מידות".¹⁹ בעקבות המקרה ניהלה שדולת הנשים תביעה משפטית נגד חברת אגד ובאוקטובר 2020 התקבלה התביעה והנערה זכתה בפיצוי של 150,000 ₪, לאחר שנקבע בפסק הדין כי "אגד" הפלתה אותה בשל מינה וכן כי אמירותיו של הנהג כלפיה היוו הטרדה מינית.²⁰

4. הדרת נשים בישראל: מספרים ונתונים

בפרק זה יוצגו נתונים מספריים על אירועי הדרת נשים שטופלו בשדולת הנשים במהלך השנים 2017-2019. חלק מהאירועים דווחו לקו הפתוח של השדולה בנושא הדרה ובחלקם טיפלה השדולה בעקבות חשיפת מקרי ההדרה בתקשורת וברשתות החברתיות. כמו כן יוצגו ניתוחים של מאפייני ההדרה כגון המגזר בו התרחשו האירועים (גוף ממשלתי/רשות מקומית/מגזר פרטי), סוג ההדרה (הדרה, הפרדה או דרישות צניעות) ומפה גיאוגרפית של המקרים.

שתי הזירות המרכזיות בהן עוסקת השדולה בתופעת הדרת הנשים הן המרחב הציבורי האזרחי וצה"ל. זירות אלה מתנהלות באופן שונה זו מזו. כאמור, דו"ח זה מתמקד בתופעות ההדרה במרחב הציבורי האזרחי. להרחבה על צה"ל ראו בדו"ח: "את מי זה משרת: פקודת השירות המשותף והדרת חיילות בצה"ל" (2018).

בין השנים 2017-2019 טופלו בשדולת הנשים 212 אירועים של הדרת נשים. מתוכם 157 במרחב הציבורי הכללי ועוד 55 אירועי הדרה בצה"ל.

שדולת הנשים טיפלה בממוצע ב־71 אירועי הדרה כל שנה שהם כ־6 אירועים בממוצע בכל חודש.

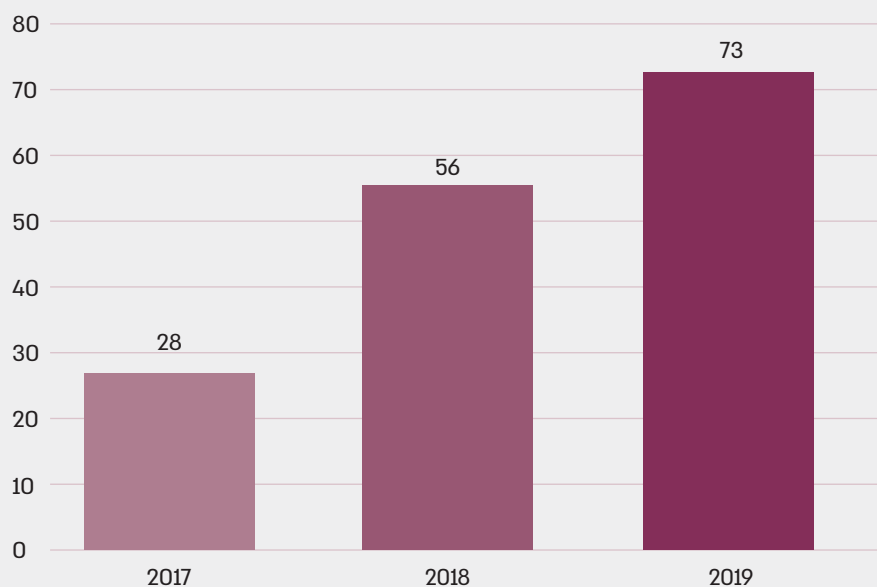
הדרת נשים במרחב הציבורי האזרחי – נתונים וניתוח

מתוך 157 אירועי הדרה במרחב הציבורי שדווחו לשדולה בין השנים 2017-2019 – 29% עסקו בהדרה מוחלטת של נשים (45 אירועים), 41% בהפרדה מגדרית (64 אירועים) ו-31% בדרישות צניעות (48 אירועים).

הגידול המתמיד והמהיר באירועי ההדרה מעיד כי בשונה מהניסיון לצייר אירועים כאלה כ"התאמות תרבותיות" נקודתיות או מקרי שוליים קיצוניים, מדובר בתופעה חברתית המחמירה עם השנים ומשנה את פניה של החברה הישראלית.

(גרף בדף הבא)

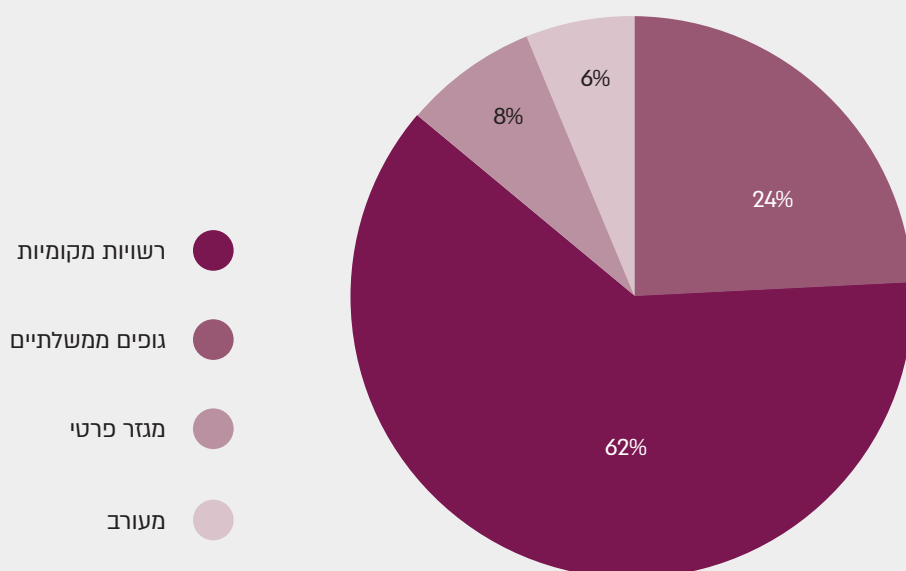
מספר אירועי הדרה במרחב הציבורי בשנים 2017-2019*

* לא כולל צה"ל

מתוך 157 אירועי הדרה במרחב הציבורי שטופלו על ידינו בין השנים 2017-2019, 7-24% היו אחראים גופים ממשלתיים (27 אירועים), 62% אירעו ביוזמתן או בחסותן של רשויות מקומיות (98 אירועים), 8% אירעו במגזר הפרטי (12 אירועים) ו-6% אירעו באחריות גופים "מעורבים" ¹ (10 אירועים).

מי אחראי להדרה? **

** לא כולל צה"ל

הדרת נשים ברשויות המקומיות – מפת ההדרה של ישראל

כפי שעולה מהנתונים, שיעור אירועי ההדרה באחריותן ובמימוןן של הרשויות המקומיות הוא הגבוה יותר, בפער ניכר, משאר זירות ההדרה. בשנים 2017-2019 טיפלה השדולה באירועי הדרה שאירעו בלא כחות מ-37 רשויות מקומיות שונות מנהריה שבצפון ועד באר שבע בנגב. העיר בה נרשם שיעור אירועי ההדרה הגבוה ביותר בשנים אלה היא **ירושלים** (14 אירועי הדרה), אחריה **תל-אביב** (6 אירועים), **נתניה ופתח-תקוה** (5 אירועים כל אחת), ולאחריהן **בתי-סלע, חולון, חיפה וראשון-לציון** (4 אירועי הדרה בכל אחת מהערים).

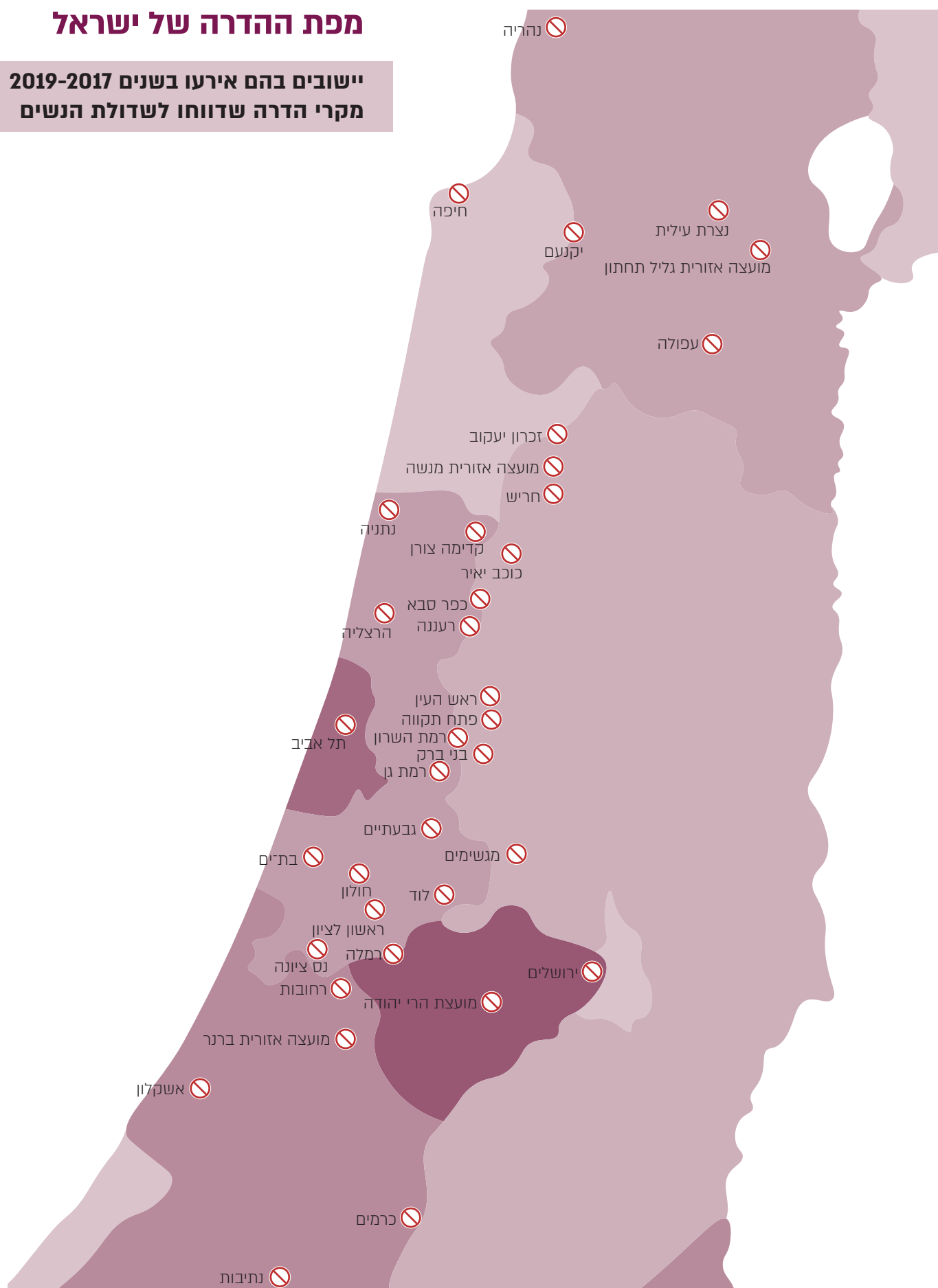
ניתן להציע כי ריבוי מקרי הדרת הנשים ברשויות המקומיות נובע מכך שהן האחראיות למרבית אירועי התרבות והפנאי במסגרתם מתרחשים מקרים אלה. לכך אפשר להוסיף כי משרד הפנים, הממונה על הרשויות המקומיות, מתעלם זה שנים מהחלטת הממשלה בנושא - אינו מפרסם חוזר מטעמו האוסר הנהגת הסדרי ישיבה נפרדים בטקסים ובאירועים ממלכתיים ואינו פועל לאסור הצבת שילוט עירוני הקורא לנשים לפנות למסלולים נפרדים או להתלבש באופן צנוע. ללא הכוונה ממשלתית ברורה ואחידה, רשויות מקומיות רבות פועלות לעיתים קרובות בניגוד לדין ותוך הפעלת שיקול דעת שגוי וכגיעה בשוויון בין המינים.

המפה המוצגת כאן משרטטת בקווים כלליים את היקפי תופעת הדרת הנשים בישראל בין 2017-2019. היא מעידה כי התופעה מתרחשת גם ברשויות בעלות אופי חילוני במובהק ולא דווקא בריכוזים חרדים קיצוניים. למפת ההדרה המפורטת של שדולת הנשים ראו [כאן](#) או הקישו בגוגל: "מפת ההדרה של ישראל".

(ראו מפה מפורטת בדף הבא)

מפת ההדרה של ישראל

יישובים בהם אירעו בשנים 2017-2019
מקרי הדרה שדווחו לשדולת הנשים

5. הדיון הציבורי בהדרה, הפרדה ודרישות צניעות

ככל שמתרבים מקרי הדרת הנשים בישראל, נשמעים גם קולות הטוענים כי סוגים שונים של הדרת נשים הם מוצדקים או, לכל הפחות, כי על הציבור הישראלי לגלות כלפיהם סובלנות והבנה. מעת לעת נולדים מהלכים שמטרתם להעניק להדרת נשים תוקף נורמטיבי, כגון יוזמות חקיקה ועתירות לבתי המשפט. יחד עם זאת, חשוב לציין שבכל אחד ואחד מהמקרים שבהם בחנו בתי המשפט תופעות של הדרה והפרדה לגופן – הם אסרו על הפרקטיקה הפוגענית. לאור זאת, ראוי להתעכב על הדיון הציבורי שמתקיים בתופעות של הדרת נשים ועל הבסיס התיאורטי העוסק בסוגיה.

לשלוש הצלעות של תופעת הדרת הנשים – הדרה מוחלטת, הפרדה מגדרית ודרישות צניעות – מקור משותף אחד: נשים נתפסות כמפגע צניעות, סכנה מוסרית שיש להילחם בה. אנו, המתנגדות לתפיסה זו מכל וכול, חייבות לפיכך להיאבק גם בהדרה הנגזרת ממנה.

כיוון שמדובר בהבחנה קשה המשליכה ישירות על מאבקנו בתופעת ההדרה, ראוי להתחקות קמעה אחר שורשיה האידאולוגיים.

בחלק מהזרמים של היהדות האורתודוקסית רווחת התפיסה (שגובשה בידי גברים) לפיה גברים ונשים נולדים לא רק עם מבנה ביולוגי שונה, כי אם גם עם סט שונה לחלוטין של יכולות וכישורים, עם ייעוד שונה ועם תפקידים חברתיים שונים. על בסיס השקפה זו ובשל התכונות והתפקידים המיוחסים לכל אחד מהמינים, נשים, ככלל, אינן ראויות ואינן צריכות לשמש בתפקידי הנהגה, הובלה או עיצוב דעת הקהל של הציבור, ומקומן הראוי הוא בספירה הביתית ולא בזו הציבורית: "כל כבודה בת מלך פנימה". המרחב הציבורי נועד על פי השקפה זו בראש ובראשונה לגברים, ועל כן הם המנהיגים והמעצבים אותו והם אלה המנסחים את הכללים על פיהם יש להתנהל בו. לצד זאת, קיים עיסוק רב מאוד בחלק מהזרמים האורתודוקסיים בנושא הצניעות. ככל שהתפיסות בנושא מקצינות, כך גם מתרבות העילות שבגינן עלולים גברים לחטוא. כך הופכים אפילו ציורים של נשים (מכוסות כדבעי) בעיתון או הזכרת שמותיהן המלאים, לגורמים בעייתיים העלולים להחטיא גברים תמימים. על הנשים מוטלת האחריות על "קדושת המחנה" באמצעות צמצום נוכחותן במרחב הציבורי למינימום ההכרחי.

זהו המצע האידאולוגי שבו מתמקד המאבק בהדרת נשים. מאבק זה מבקש לקעקע את התפיסה כי לנשים (ולגברים) תפקידי מגדר שונים ומוגדרים להם עליהן לציית, לכפור בכך שהספירה הציבורית שייכת לגברים אך לא לנשים, ולהתנגד לרעיון שתומתם של גברים היא ערך מקודש המצדיק הסתרה, מחיקה, השתקה והדרה של נשים.

הדרה מוחלטת ודרישות צניעות – הנזקים

קל לרובנו להבין מדוע הדרה מוחלטת של נשים היא תופעה פסולה וכך גם דרישות צניעות. כאשר נאסר על נשים לשהות במרחב כלשהו או לקבל שירות כלשהו רק בשל מינן ומגדרן, מדובר בפגיעה קשה בשוויון בין המינים – נשים מקבלות במקרים אלה פחות חופש תנועה, פחות משאבים, הן הופכות לאזרחיות סוג ב'. כאשר דימוייהן ותמונותיהן של נשים נמחקים ומועלמים מהמרחב הציבורי, מועבר מסר לכיו מראה של אישה מתקשר בראש ובראשונה למיניות ולאחר מכן – שמיניות זו היא מסוכנת, מזיקה ומטמאת. תפיסה כזו של בני אדם היא מחפצה ומשפילה ולכן פסולה. נזקן של תופעות אלה גלוי לעין, גם מבלי לרדת לעומקה של האידאולוגיה שבבסיסן.

מסיבה דומה יש לפסול גם דרישות צניעות – הן משמשות כדי להזכיר לנשים באופן תמידי כי המיניות שלהן היא הדבר המרכזי בהוויתן, וכי כל סטיה מנורמות הלבוש וההתנהגות שנקבעו עבורן (אך לא עבור גברים), מסכנת את הסדר החברתי הפטריארכלי הקיים. זוהי דרך עתיקת יומין למשטר ולדכא נשים. קל לזהות את האפליה שבדרישות הצניעות הללו, שכן הן מופנות באופן כמעט גורף רק כלפי נשים.

הפרדה מגדרית כפויה – למה זו אפליה, בעצם?

בעוד שלרובנו קל להבין מדוע הדרת נשים ודרישות צניעות פוגעות בשוויון, הרי שהפרדה מגדרית לובשת לעתים צורות מתוחכמות או "שקופות" יותר המקשות על זיהוי הפגיעה הנגרמת ממנה. לעיתים קשה להבחין כי אותן הצדקות העומדות בבסיס ההדרה ודרישות הצניעות (המרחב הציבורי שייך לגברים, נשים הן גורם מטמא) הן שעומדות גם בבסיס ההפרדה המגדרית.

יחד עם זאת, מאפייניה של ההפרדה אינם שונים בהרבה מאלה של ההדרה המוחלטת או של דרישות הצניעות. כמו בצורות האפליה והמחיקה האחרות, נשים מקוטלגות תחילה לפי מינן, ולא לפי שום מאפיין אחר באישיותן.

אם כן, מה בעצם הנזק שנגרם אם השירות הציבורי או המקום פתוחים בפני שני המינים "רק" בהפרדה? בסופו של יום, ההפרדה מביאה לכך שנשים מורחקות מהעין והתפיסות המזיקות לגביהן משתמרות, הן מופלות בקבלת משאבים, מעמד וכוח חברתי, הסטראוטיפים לגבי יכולותיהן וכישוריהן נשמרים ומעמדן החברתי הנחות לעומת גברים מתקבע. נפרט מעט:

1 קטלוג ו"סימון" השוללים מהפרט את הבחירה החופשית – שוויון בחברה דמוקרטית פירושו שהחברה משתדלת להעניק לכל אחד מהפרטים שבה את החופש לבחור מה להיות בכל רגע נתון.¹ כך, איננו שואלים אדם בכניסה למופע – האם נולדת למשפחה מיוחסת או לא? האם הגעת מהפריפריה או מהמרכז? איננו קובעים: אם צבע עורך שחור פנה ימינה ואם צבע עורך לבן פנה שמאלה; כי הסימון הזה (גם אם כולם יקבלו בדיוק את אותם משאבים) משפיל, ובנוסף משנה מיד את היחס החברתי כלפי כל קבוצה לפי המאפיינים שבהם סומנה. כאשר מכריחים נשים וגברים להתפצל לפי מינם, אנחנו בעצם אומרים לכל אישה – כעת המאפיין העיקרי שלך הוא היותך אישה והיחס אליך ייגזר בהתאם (ולא, נניח, מהיותך מנכ"לית, מורה, רופאה, ספורטאית, תושבת הצפון או כל מאפיין אחר). הסימון הכופה הזה שולל מהפרט חלק ניכר מהבחירה החופשית ומונע מנשים ומגברים להחליט מי הם רוצות ורוצים להיות בעולם, וזאת ללא כל סיבה רלוונטית, ורק על סמך איברי הרבייה עמן/ם נולדו.

2 הסללה ושימור סטריאוטיפים מגדריים – ההפרדה המגדרית מסייעת להנציח סטריאוטיפים דכאניים ומזיקים המייחסים לכל אחד מהמינים תפקידי מגדר קשיחים. באופן זה מתקבעת ומשתכפלת התפיסה לפיה לגברים נועדו תפקידי הניהול וההובלה, העיסוק בכלכלה, בספורט, בפוליטיקה ובביטחון וקביעת סדר היום הציבורי, וכי הם טובים יותר במקצועות ריאליים ומדעיים; בעוד שלנשים נועדה הספירה הביתית, תפקידי ההוראה והטיפול בחברה, מקצועות היופי והטיפוח וכיו"ב, וכי הן ישגשוגו יותר במקצועות ההומניים. כך לא מפתיע לגלות, כי במסלולים הנפרדים המתקיימים בכמה מהמוסדות האקדמיים בארץ, מוצעים לגברים בלבד מקצועות כמו ניהול וכלכלה, ואילו חינוך ופסיכולוגיה – לנשים בלבד.² גם בכמה מקרים של הפרדה מגדרית בחוגים לילדות וילדים, גילינו כי ההפרדה מעצימה את הסטריאוטיפים המגדריים – לבנות מוצעים חוגים כמו סודות המטבח, ציור ועיצוב, ולבנים – לגו הנדסי, רובוטיקה ולחימה משולבת.³

3

חלוקת משאבים מפלה והיררכית – בארה"ב ובדרום אפריקה, שהתנסו במשטרים שהפרידו בין לבנים לשחורים, נקבע הכלל לפיו "נפרד אינו שווה". הפרדה מגדרית היא הפרדה בין שתי קבוצות שקיימים ביניהן פערים גדולים לטובת קבוצה אחת (גברים) ולרעת השנייה (נשים). גם היום, שנים לאחר שהחלה המהפכה הפמיניסטית, נשים בישראל עדיין סובלות מדיכוי, אפליה ומחוסר שוויון בתחומי חיים רבים מאוד⁴. כאשר נשים, שהן הקבוצה בעלת הכוח החברתי המועט, מופרדות מגברים, שהם הקבוצה בעלת הכוח החברתי הרב, הן זוכות לפחות משאבים, מעמד, כוח וקול. ואכן מבלי להרחיק לכת, ניתן לראות כיצד ברובם המכריע של מופעי ההפרדה המגדרית, נשים יופלו לרעה לעומת גברים. בזירות דתיות של הציבור החרדי וחלק מהציבור הדתי בישראל, כגון בתי כנסת אורתודוקסיים, ברוב המוחץ של המקרים נשים יזכו בעזרת נשים שתהיה קטנה משמעותית מהשטח המרכזי השייך לגברים ויהיו מרוחקות ממרכז ההתרחשות – ארון הקודש והבמה. לעיתים נשללים מהן גם המשאבים המועטים שהוקצו להן מלכתחילה⁵.

כאשר פרקטיקות אלה של הפרדה "זולגות" אל מחוץ לזירות הדתיות ואל מחוץ לעולם החרדי, נשמרים גם שם פערי הכוח וההיררכיה בין המינים. בקווי ההפרדה ("מהדרין") שההפרדה הכפיה בהם נאסרה על ידי בית המשפט העליון, נשים תמיד נדחקות לחלק האחורי של האוטובוס ולא בכדי. בהרצאות ואירועי תרבות מופרדים לנשים תמיד יוקצו השטח האחורי, הקטן יותר או התצפית הפחות טובה אל הבמה/מרצה. לרוב, נשים גם יורחקו מהבמה עצמה באירועים אלה (ולא רק בשל האיסור המשפיל על שירת נשים, אלא אף כמרצות או כפאנליסטיות).

4

הפרדה מגדרית נוטה לזלוג ולהפוך להדרה מוחלטת של נשים – ההפרדה המגדרית, אשר תחילתה בתוך החברה החרדית, יוצרת מצב שבו נשים מורחקות מעיניהם של גברים בזירות רבות והולכות ונקודות המפגש בין המינים מתמעטות. באופן זה גברים חרדים מתרגלים לא לראות נשים גם בזירות של ימי חולין. פרקטיקות ההפרדה מזינות את עצמן ומעצימות את התפיסה לפיה כל עירוב בין המינים צופן בחובו סכנה רוחנית חמורה. מכאן קצרה הדרך להוסיף החמרות ואיסורים וכך להימנע גם ממצבים בהם עשויה אישה להיראות או להישמע, גם אם מבעד למחיצה או ממרחק. בשנים האחרונות התרבו פרקטיקות של הפרדה שהפכו להדרה מוחלטת. אלה כוללות, בין היתר, אירועים שיועדו בעבר לגברים ולנשים (בהפרדה) ונעת מיועדים לגברים בלבד⁶ וכן קווי אוטובוס שבעבר שימשו כקווי הפרדה ("מהדרין") והופכים כיום לקווים עבור גברים בלבד⁷.

במידת מה ניתן לראות בהפרדה המגדרית בשלל תחומי חיים ניסוי כלים מדורג: תחילה הפרדה ולאחר מכן הדרה מוחלטת. תחילה רק בתוך החברה החרדית ולאחר מכן גם בזירות מעורבות או אפילו חילוניות במובהק (כמו כיכר רבין בתל אביב). משעה שנורמה קיצונית ומחמירה כלשהי באשר להפרדה או להדרה מתקבעת בקרב הציבור, קשה מאוד לקולות מתונים לערער עליה וקשה עד בלתי אפשרי להחזיר את הגלגל לאחור⁸. זירה זו שבין הפרדה והדרה אינה מפתיעה. מלכתחילה, יש קורלציה ברורה בין חברות שלנשים יש בהן גישה מצומצמת יותר לקבלת ההחלטות והתוויות המדיניות, לבין פרקטיקות של הפרדה על בסיס מין.

6. הבסיס המשפטי לאיסור על הדרה, הפרדה ודרישות צניעות

אף שברור לכל כי הדרת נשים היא תופעה נפסדת וכי אין לה מקום בחברה מתוקנת, ההתמודדות המשפטית עמה אינה פשוטה ואינה מובנת מאליה.

מופעי הדרת הנשים בישראל, על שלל גווניהם, נבדלים זה מזה בנסיבותיהם ובתי המשפט מכריעים בכל מקרה המגיע לפנייהם לפי עובדותיו. ואולם על בסיס הידע המשפטי הקיים ניתן כיום להתוות קווים מנחים, באופן המאפשר לעוסקות ולעוסקים בנושא של הדרת נשים, או לגופים הנדרשים להכריע בסוגיות אלה, לדעת את המסגרת המשפטית הרחבה של גדרי המותר והאסור.

הזכות לשוויון הוכרה כזכות אדם בישראל כבר עם קום המדינה. במגילת העצמאות נקבע כי מדינת ישראל "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין" ועיקרון השוויון מצא ביטוי בשורת דברי חקיקה מרכזיים¹. כבר בסוף שנות השישים קבע בית המשפט העליון בפרשת **ברגמן** כי השוויון "הוא מנשמת אפו של המשטר החוקתי שלנו כולו" והוא זכה לכינוי "עיקרון מן הראשונים במלכות – משכמו ומעלה גבוה מכל שאר עקרונות"². היפוכו של השוויון היא האפליה שתוארה בידי בית המשפט העליון במילים קשות תוך התייחסות לנזקים החברתיים הכבדים הנגרמים ממנה כ"נגע היוצר תחושת קיפוח ותיסכול... פוגמת בתחושת השייכות ובמוטיוואציה החיובית להשתתף בחיי החברה ולתרום לה"³ ובמקום אחר היא כונתה "הרע-מכל-רע. הפליה מכרסמת עד כלות ביחסים בין בני-אנוש, ביניהם לבין עצמם. תחושת הפליה מביאה לאובדן עשתונות ולהרס מירקם היחסים בין אדם לרעהו"⁴.

חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000, אימץ לתוכו את עיקרון השוויון, אסר על אפליה מחמת מין בהספקת מוצר או שירות וקבע כי: "מי שעיסוקו בהספקת מוצר או שירות ציבורי או בהפעלת מקום ציבורי, לא יפלה בהספקת המוצר או השירות הציבורי, במתן הכניסה למקום הציבורי או במתן שירות במקום הציבורי, מחמת גזע, דת או קבוצה דתית, לאום, ארץ מוצא, **מין**, נטיה מינית, השקפה, השתייכות מפלגתית, גיל, מעמד אישי, הורות או לבישת מדי כוחות הביטחון וההצלה או ענידת סמליהם"⁵. הפרת החוק עשויה לחייב את הגוף המפלה בפיקציו כספי למי שנכגעו מהאפליה, ללא הוכחת נזק.

על רקע זה יש לבחון את היחס המשפטי לסוגיות של הדרת נשים בישראל.

הבסיס החוקתי והחוקי לאיסור על הדרת נשים

בשנת 1992 חוקקה הכנסת חוקי יסוד שהם בעלי מעמד "חוקתי-על-חוקי" מיוחד ובהם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו הקובע כי: "אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם"⁶. בפסק דין **מילר**⁷ שניתן לאחר חקיקת חוקי היסוד, הוכרה הזכות לשוויון כזכות חוקתית הנגזרת מחוק יסוד כבוד האדם וחירותו. הגם שבישראל מתנהל שיח משפטי ער וממושך בדבר היקפה המדויק של זכות זו⁸, הרי שבמובנה המקורי והצר היא מתייחסת לעילות השוויון הקלאסיות ובהן דת, גזע, לאום ומין⁹. הפרה של הזכות לשוויון במובנה הצר, כלומר אפליה בשל אחת מהעילות לעיל ובהן מין, היא חמורה במיוחד: "הפליה הפוצעת אנושות בכבוד האדם"¹⁰.

כיוון שהזכות לשוויון היא זכות חוקתית, כל החלטה של רשות ציבורית להעניק משאב ציבורי לבני מין אחד בלבד (שירות, מוצר, תקציב, מבנה ציבור, שטח ציבורי וכיו"ב) או בהפרדה בין המינים תידרש לבחינה בת שני שלבים:

שלב א'

(א) האם יש **שוני רלוונטי** בין המינים המצדיק הבחנה ביניהם? (ב) האם **הזכות לשוויון נפגעה** בשל ההחלטה?

שלב ב'

אם אין שוני רלוונטי המצדיק הבחנה בין המינים והזכות לשוויון אכן נפגעת, ניתן יהיה להצדיק את הפגיעה רק אם יתקיימו כל התנאים הבאים המנויים בפסקת ההגבלה של חוק יסוד כבוד האדם וחירותו הקובעת כי "אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש, או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו".¹¹ כלומר - (ג) קיים **חוק מכורש** המסמיק את הרשות הציבורית לפגוע בזכות לשוויון בהקשר המדובר; (ד) החוק **הולם את ערכיה של מדינת ישראל** כמדינה יהודית ודמוקרטית; (ה) החוק **נועד לתכלית ראויה**; (ה) **הפגיעה בשוויון אינה עולה על הנדרש** (מידתית).

ככלל, מרבית ההסדרים של הדרה מוחלטת, הפרדה מגדרית ודרישות צניעות אינם צפויים לצלוח את הבחינה החוקתית, ובפרט כאשר ביצירת ההסדרים המדירים או במימונם מעורבות רשויות ציבוריות.

הדרה מוחלטת של נשים והפרדה מגדרית – האם הן בהכרח פוגעות בזכות החוקתית לשוויון?

החזקה המשפטית היא כי **במקרים של הדרה מוחלטת**, כאשר נשים אינן זוכות כלל במשאב ציבורי, הן מופלות לרעה ונפגעת זכותן החוקתית לשוויון (תנאי ב'). חזקה זו עשויה להסתר אם יוכח "שוני רלוונטי" בין המינים המצדיק הבחנה ביניהם (תנאי א').¹² כך לדוגמא נקבע בפרשת **רדיו קול ברמה**: "נורמה המונעת מנשים לקחת חלק בפעילות במרחב הציבורי רק בשל היותן נשים, מוחזקת מלכתחילה כפוגעת בזכותן של נשים לשוויון, וזאת אף אם בסיומה של הבדיקה חזקה זו תיסתר וייקבע כי ההבחנה המגדרית מותרת מפאת "שוני רלבנטי" או מסיבה מוצדקת אחרת".¹³

ללא שוני רלוונטי¹⁴ בין המינים המצדיק הבחנה ביניהם ואשר אינו קיים במרבית המשאבים הציבוריים, החלטה של רשות שלטונית להעניק שירותים או משאבים ציבוריים לגברים בלבד – תחשב, כאמור, לכזו הפוגעת בזכות לשוויון.

גם כאשר מדובר **בהפרדה מגדרית**, אם לא מתקיים שוני רלוונטי בין המינים המצדיק אותה¹⁵, הרי שההפרדה פוגעת בשוויון מכיוון שעל פי הדין בישראל "נפרד אינו שווה". כך, על פי פסיקות בית המשפט העליון ובראשן עניין **קעדאן**, הפרדה בין קבוצות שאינן שוות כוח יוצרת ומקבעת אפליה (גם אם תנאי ההפרדה זהים לחלוטין)¹⁶ – באשר להפרדה מגדרית, זו מחדדת את השוני בין נשים לגברים ומקבעת את תחושת הנחיתות החברתית של נשים שעדיין מופלות לרעה בתחומי חיים רבים.

רק לאחרונה התייחס לכך בית המשפט העליון בפסק דינו בקבעו: "האיסור על הבחנה במתן שירותים לציבור על בסיס קריטריון אסור, ומין בכלל זה, כולל, במקרה הרגיל, גם איסור על מדיניות של "נפרד אך שווה" ("separate but equal"). מדיניות שכזו, המבחינה על בסיס מגדרי תוך יומרה לספק לגברים ולנשים שירותים באיכות שווה, היא ככלל מדיניות מפלה ופסולה. נפרד לעולם אינו שווה. עצם העובדה שהענקת שירות לציבור נעשית תוך הבחנה בין נשים וגברים, טומנת בחובה לרוב את הפגיעה המרכזית אותה ביקש המחוקק למנוע – הפגיעה הנובעת מתיגו של מקבל השירות על פי הקריטריון האסור (המגדר אליו הוא משתייך), ולא על פי הקריטריון הרלוונטי להענקת השירות".¹⁷

הדרה מוחלטת של נשים והפרדה מגדרית – קיום תנאי פסקת ההגבלה

כפי שפורט לעיל, בהיעדר שוני רלוונטי בין המינים, **הן הדרה מוחלטת והן הפרדה מהוות פגיעה בזכות החוקתית לשוויון**. גוף ציבורי המבקש לקיים בכל זאת הסדרים של הדרה או הפרדה, צריך כאמור לעמוד בתנאי פסקת ההגבלה

המחייבים, בין היתר, הסמכה מפורשת בחוק לפגיעה בזכות. ברוב המוחלט של המקרים שהגיעו לבתי המשפט עד כה – נכשלו הרשויות המנהליות כבר בשלב הראשון. זאת, מאחר שכלל לא הייתה להן הסמכה מפורשת בחוק לפגוע בזכות החוקתית.

לצד החובות המוטלות על רשויות המנהל מכוח כללי המשפט המנהלי והחוקתי, מוטלות עליהן בנוסף חובות מכוח המשפט הפרטי, במקום שבו הוא חל. למשל, כאשר המדינה משכירה מקרקעין היא כפופה גם לחובות הקבועות בחוק המקרקעין בנוסף על כל חובה שנובעת מכללי המשפט המנהלי והחוקתי. לכן, בכל הנוגע לתקציבים ושירותים ציבוריים, המדינה צריכה לעמוד ברף מצטבר גם של עמידה בתנאי פסקת ההגבלה וגם של עמידה בחוקי השוויון הרלבנטיים (למשל, חוק איסור הפליה, חוק זכויות החולה, חוק זכויות התלמיד, חוק שוויון הזדמנויות בעבודה וכדומה).

בהקשר זה מתבקש לבחון את החריג הקבוע בסעיף 3(ד)(3) לחוק איסור הפליה הקובע כי "אין רואים הפליה לפי סעיף זה בקיומן של מסגרות נפרדות לגברים או לנשים, כאשר אי הפרדה תמנע מחלק מן הציבור את הספקת המוצר או השירות הציבורי, את הכניסה למקום הציבורי, או את מתן השירות במקום הציבורי, ובלבד שההפרדה היא מוצדקת, בהתחשב, בין השאר, באופיו של המוצר, השירות הציבורי או המקום הציבורי, במידת החיוניות שלו, בקיומה של חלופה סבירה לו, ובצורכי הציבור העלול להיפגע מן ההפרדה"¹⁸.

ראשית, נזכיר כי מדובר ברף מקל ביחס לנורמה החוקתית והמנהלית. החובה לנהוג בשוויון ולא להפלות הייתה קיימת במשפט הישראלי באשר למגזר הציבורי עוד לפני חקיקת חוק איסור הפליה. החוק נועד **להחיל** חובה זו גם על המגזר הפרטי אם כי באופן "רך" יותר מאשר על המגזר הציבורי. משנועד החוק להיאבק באפליה במגזר הפרטי, נערכו בו לשם כך התאמות ואיזונים ייחודיים שאינם תואמים בהכרח את נורמות השוויון המחמירות יותר החלות על המגזר הציבורי. החוק **מרחיב** את חובת השוויון החלה על המגזר הציבורי - למשל מאפשר לתבוע בנזיקין בגין אפליה גם גורמים במגזר הציבורי, אך לא נועד לגרוע מהסטנדרט לו היו מחויבות רשויות ציבוריות קודם לחקיקתו. סוגיית תחולת החריג על רשויות ציבוריות אף עלתה מפורשות בדיני ועדת חוקה חוק ומשפט בכנסת שדנה בהצעת החוק, שם הודגש לאורך הדיונים כי החריג נועד להתמודד עם המגזר הפרטי ולא לקבוע נורמות חדשות ומקלות בתחום המגזר הציבורי¹⁹.

כאשר נדונו סוגיות של הדרת נשים במגזר הציבורי בחן בית המשפט העליון את ההסדרים בחלק מהמקרים גם על פי החריג לחוק איסור הפליה אולם ודאי שהוא לא העלה בכך את סעיף החריג לרמה של חלק מתנאי פסקת ההגבלה. **לסיכום, בכל האמור במגזר הציבורי לא ניתן להתבסס על החריג בחוק איסור הפליה כדי לעמוד בדרישת ההסמכה המפורשת בחוק לפגיעה בשוויון**, שקבועה בפסקת ההגבלה.

שנית, גם במישור של המשפט הפרטי, מדובר בחריג מצומצם בלבד:

החריג לחוק איסור הפליה אינו עוסק במצבים של הדרה מוחלטת, כי אם בהפרדה מגדרית בלבד²⁰. על כן, ובהעדר חקיקה אחרת המתירה למנוע מנשים משאבים ציבוריים **ככלל תהיה הדרה מוחלטת של נשים אסורה ובלתי חוקתית**. דוגמא להדרה מוחלטת של נשים שנפסלה בידי בית המשפט – באוגוסט 2019 ובעקבות עתירה שהגישה שדולת הנשים בישראל פסל בית המשפט המחוזי הופעה מוזיקלית שנועדה לגברים בלבד בחסות עיריית חיפה²¹.

הדרה מוחלטת

בהתאם להלכה הפסוקה יש לעמוד בתנאי סף מחמירים על מנת לתת משקל לרצונה של קהילה לקיים הסדרי הפרדה מגדרית על פי החריג: **(1)** על ההפרדה להיות מעוגנת בליבת הציווי הדתי (ואולם היא עשויה להיפסל גם אז)²²; **(2)** על ההפרדה להיות **שוויונית בין גברים**

הפרדה מגדרית

לנשים; (3) על ההפרדה להיות **שוויונית ביחס לקבוצה שאינה מופרדת** (הסדר שאינו פחות טוב ואינו בהפרדה); (4) על ההפרדה להיות **וולונטרית**.²³

מרבית המקרים של הפרדה מגדרית אינם עומדים בתנאי סף אלה ועל כן אינם חוקיים. דוגמא להפרדה מגדרית שנפסלה – בפברואר 2018 ובעקבות עתירה שהגישה שדולת הנשים בישראל ועמדת בית המשפט לפיה "הפרדה היא אפריורית אפליה", חזר בו משרד התיירות מכוונתו לקיים קורס הכשרה למורי דרך חרדים בהפרדה מגדרית.²⁴

דרישות צניעות

דרישות צניעות (המוכנות באופן כמעט בלעדי כלפי נשים במרחב הציבורי) אינן צפויות לצלוח את המבחן החוקתי עוד בטרם תבחן הפגיעה הנגרמת מהן בזכות לשוויון על פי המבחנים שנפרשו לעיל. ניתן להניח כי דרישות מעין אלה ייפסלו על בסיס **הפגיעה הישירה והקשה בכבוד** וההשפלה הנגרמת מהן לנשים.

דוגמאות לשלילתן הגורפת של דרישות צניעות בידי בתי המשפט בישראל ולפגיעתן החמורה בכבוד האדם ניתן למצוא במספר פסקי דין שעסקו בנושא. בפרשת **רגן** התייחס השופט א' רובינשטיין לכך באומרו: "כדי להבהיר את הדבר למי שהדברים אינם ברורים לו נאמר: מפעיל תחבורה ציבורית (כמו כל אדם אחר) אינו רשאי לומר, לבקש או להורות לנשים היכן עליהן לשבת באוטובוס רק משום היותן נשים, או מה עליהן ללבוש", ובהמשך "האם בישראל של שנת 2010 ניתן להשלים עם המשפט 'הבנתי שאסור לי כאשה לגשת בעצמי לחלק הקדמי של האוטובוס?' או עם נהג המבקש - שומו שמים - להוריד נוסעים באמצע הדרך באישון ליל בטענה, כי לבושה של הנערה אינו עומד בכללי הצניעות של חברת אגד?".²⁵ בפרשת **שלטי הצניעות בבית שמש** נאמר על שלטים אלה כי הם: "פסולים ומפלים (ל)מביאים לפגיעה חריפה וקשה בזכותן של נשים לשוויון ולכבוד. יש בהם גם משום השפלה".²⁶

סיכום

על פי המשפט החוקתי במדינת ישראל **דרישות צניעות המוכנות כלפי נשים מהוות פגיעה ישירה בזכות לכבוד ועל כן אסורות.**

הדרה מוחלטת והפרדה מגדרית יסווגו במרבית הפעמים (ובהעדר שוני רלוונטי בין המינים) **כפגיעה בזכות החוקתית לשוויון הנגזרת מהזכות לכבוד**. בכל מקרה בו רשות ציבורית מבקשת לנקוט בהסדרים כאלה עליה להראות כי למרות הפגיעה בשוויון, קיים חוק ובו **הסמכה מפורשת** המתיר לה לנהוג בצורה מפלה. ללא הסמכה מפורשת כזו **העומדת בתנאי פסקת ההגבלה**, פרקטיקות של הדרה והפרדה – **אינן חוקתיות ואסורות בתכלית.**

דו"ח הצוות המשרדי והחלטות הממשלה לטיפול בתופעת הדרת הנשים

בדצמבר 2011 התקבלה **החלטת ממשלה מס' 4052 בנושא הדרת נשים במרחב הציבורי**.²⁷ בהחלטה זו הוקם צוות בין-משרדי בראשות שרת התרבות דאז, לימור לבנת, לטיפול בתופעה. כמו כן נקבע בהחלטה כי נציבות שירות המדינה תפרסם הנחיות בנוגע לאיסור על הדרת נשים בטקסים ממשלתיים וממלכתיים. משרדי ממשלה נוספים הונחו לנקוט בפעולות הנוגעות למניעת הדרת נשים בתחומי סמכותם.

במרץ 2012 הוגשו המלצות הצוות הבין משרדי בראשות לבנת. בין ההמלצות נמנו הצורך בהגברת המודעות הציבורית לנושא, מניעת הדרת נשים בבתי-עלמין, מניעת הדרת נשים בתחבורה הציבורית, מניעת הדרת נשים בכלי-התקשורת והגברת האכיפה המשטרתית של חוקים המונעים הדרת נשים.

בינואר 2012 מינה היועץ המשפטי לממשלה דאז, יהודה וינשטיין, צוות בכירים ממשרד המשפטים לבחון היבטים משפטיים של הדרת נשים ולפרסם המלצות לטיפול בתופעה.²⁸

במרץ 2013 הוגש ליועמ"ש וינשטיין דו"ח מפורט ומנומק ובו מסקנות הצוות והמלצותיו המפורטות, הן **לגבי תופעת הדרת הנשים בכללותה והן לגבי כל אחד מהנושאים הפרטניים** שנבחנו על ידו. הצוות גם דן בתיקוני חקיקה שעניינם מניעת הדרת נשים והציג את המלצותיו בנושא. במסגרת עבודת הצוות נערכה בחינה חוקתית מקיפה של ביטויי ההדרה והפרדה.

בהמלצות הצוות נקבע כי **הדרה והפרדה מגדריות מהוות פגיעה בזכויות חוקתיות ולכן אסורות למעט בחריגים צרים ומובחנים ביותר. נקבע כי ככלל אסור לרשויות שלטוניות להנהיג או לאפשר הפרדה בין גברים לנשים וכי עליהן לפעול באופן אקטיבי למיגור תופעות אלה**²⁹.

הצוות פרסם את המלצותיו גם בנוגע למופעים קונקרטיים של הדרת נשים:

1 גילויי הפרדה בבתי עלמין והאיסור על נשיאת הספד בידי נשים הם אפליה. בהתאם, פרסם המשרד לשירותי דת חוזר מנכ"ל המעגן כללים אלה ואוסר על אפליית נשים בבתי עלמין ובתי הספד.

2 לרשות ציבורית אסור להנהיג הפרדה בין נשים לגברים במסגרת אירוע ממלכתי או ציבורי, גם אם הדבר נעשה לבקשת חלק מהציבור הנוגע בדבר. באירועים אלה יש לנשים זכות השתתפות שווה ומלאה בכל היבטי האירוע, **הן כקהל והן כמשתתפות**. חריג צר לכלל זה הוא כאשר ההפרדה מתבקשת במסגרת אירוע דתי מובהק³⁰.

3 אין להתיר כל הפרדה בין נשים לגברים בסניפי קופות החולים (לרבות סניפים נפרדים, כניסות נפרדות, שעות קבלה נפרדות או אזורי המתנה נפרדים) כאשר ההפרדה אינה מתחייבת מאופיו או ממהותו של הטיפול הרפואי.

4 אין לקיים או לעודד הפרדה מגדרית בתחבורה ציבורית.

5 אין לאפשר תליית שלטי "צניעות" המכוונים נשים לא להשתמש בחלק מהמרחב הציבורי או להתלבש באופן צנוע. על משרד הפנים להפעיל את סמכויות הפיקוח שבידו כדי להבטיח שהרשות המקומית אוכפת את החוק.

6 על תחנת הרדיו "קול ברמה" להסיר את כל החסמים הנוגעים להשמעת נשים בתחנה.

במאי 2013 אימץ היועמ"ש יהודה ויינשטיין את מסקנות דו"ח הצוות המשרדי.

במרץ 2014 התקבלה **החלטה 1526: מניעת הדרת הנשים במרחב הציבורי** של הממשלה ה-33 (בראשות מר בנימין נתניהו) אשר אימצה את המלצות דו"ח הצוות המשרדי, והטילה על שרי הממשלה ליישם את המלצותיו ולעדכן את הממשלה בפעולות שנעשו. בהחלטת הממשלה נכתב בין היתר כי: "תופעת הדרת הנשים במרחב הציבורי היא תופעה חמורה המתאפיינת בהפלייתן של נשים באשר הן נשים המחייבת פעולה ממשלתית אקטיבית לביעורה. זאת מאחר שתופעה זו אינה עולה בקנה אחד עם עקרון השוויון שהוא מעקרונותיה המכוננים של מדינת ישראל, ואף אינה עולה בקנה אחד עם מחויבויותיה הבינלאומיות של מדינת ישראל לפעול במגוון אמצעים למניעתה של הפליה מגדרית"³¹.

מעט לפני קבלת החלטת הממשלה, מינה ויינשטיין את עו"ד דינה זילבר, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, כאחראית על יישום המלצות הדו"ח המשרדי³². מאז מינויה פועלת עו"ד זילבר באופן שיטתי ומחויב ליישום ההמלצות ולקיום המדיניות לה התחייבה הממשלה - מיגור תופעת הדרת הנשים בישראל.

הצוות האמון על הנושא טיפל בעשרות רבות של מקרי הדרה ועמד בפרץ בפני התרחבות התופעה למחוזות נוספים ומסוכנים, תוך קיום שיח ושיתופי פעולה הדוקים ושוטפים עם משרדי הממשלה השונים. יש לציין לטובה גם את הקשב לו זוכים ארגוני החברה האזרחית בנושא זה.

עמדת היועץ המשפטי לממשלה בנושא הפרדה מגדרית באירועי תרבות ברשויות מקומיות

באוגוסט 2019, בעקבות הסערה הציבורית שהתחוללה לאחר "פרשת עפולה" (ראו "ציר הזמן"), קיים היועץ המשפטי לממשלה, ד"ר אביחי מנדלבליט, דיון פנימי דחוף במשרד המשפטים בנושא הפרדה מגדרית באירועי תרבות המתקיימים ברשויות המקומיות (ובנושא זה בלבד).

בעקבות הדיון, פורסמו קווים מנחים שנועדו לסייע לרשויות מקומיות לבחון אם ובאלו תנאים מותר לקיים אירוע תרבות בהפרדה מגדרית. במסמך אותו פרסם ד"ר מנדלבליט הוצהר כי **מדובר באמות מידה זמניות בלבד עד לבחינה משפטית עקרונית ומקיפה בנושא**. הסוגיות אליהן מתייחסות אמות המידה הן וולונטריות ההפרדה, ייחוד האירוע לקהל מסוים, שוויון חומרי בין המגדרים באירוע ומידת ההשפעה על הציבור שאינו מעוניין בהפרדה. בין היתר דובר באמות המידה על בעייתיות מיוחדת בקיום אירועים מופרדים לקהל של ילדים או משפחות (כמו פעילות או הכניג בחגים ובחופשות), הקושי המיוחד בקיומם של אירועים למגדר אחד בלבד ועוד. **על פניו, חלק מאמות המידה אינן עולות בקנה אחד עם המלצות הצוות המשרדי שאומצו בהחלטת הממשלה וכן נוגדות את פסיקת בית המשפט העליון בנושא**.

ימים ספורים לפני פרסום אמות המידה, הציג היועמ"ש בפני בית המשפט העליון בפרשת עפולה את עמדתו לפיה "מהבחינה העקרונית, ייתכנו נסיבות מיוחדות בהן תוכל עירייה לקיים אירוע עבור הציבור החרדי בהפרדה". בעקבות עמדה זו ולקראת פרסום אמות המידה, פנו אל מנדלבליט ארבעים משפטניות ומשפטנים בכירים בהם חוקרים מומחים למשפט חוקתי ולדיני איסור אפליה וקראו לו **שלא לצמצם ולא לסטות מהנחיות דו"ח הצוות המשרדי לבחינת תופעת הדרת הנשים במרחב הציבורי שאומץ בהחלטת ממשלה מס' 1526**. בפנייתם ציינו המשפטנים כי המלצות הדו"ח הן פרשנות מדויקת ונכונה של הוראות חוק איסור הפליה ושל עקרונות המשפט החוקתי בישראל³³.

לפני פרסום אמות המידה, פנו אל היועמ"ש גם שורת ארגונים אזרחיים, בכללם שדולת הנשים, בעמדה ברורה לפיה מדיניות של רשויות מקומיות המאפשרת הפרדה מגדרית במרחב הציבורי באירועי תרבות, פוגעת בליבת הזכות החוקתית לשוויון ולכבוד ואין לקבלה.

בפניה נכתב כי **ככל שבכוונת היועמ"ש לשנות מעמדה מקובלת זו ומהחלטת הממשלה בנושא, מן הראוי כי יקיים שימוע ציבורי בעניין, לאחר איסוף תשתית עובדתית מספקת ויאפשר לארגוני החברה האזרחית להשמיע את עמדתם בנושא**. עוד צוין בפניה כי אם יסטה היועמ"ש מהמלצות הדו"ח המשרדי ובכך יהפוך את החלטת הממשלה, הרי שיש בכך טעם לפגם, ביחוד בתקופת ממשלת מעבר ועל רקע לחצים ציבוריים ופוליטיים כבדים וכאשר מדובר בנושא כה חשוב ועקרוני בציבוריות הישראלית³⁴.

על אף פניות אלה, פרסם היועמ"ש, כאמור, את אמות המידה הזמניות מבלי לקיים שימוע ציבורי בעניין ומבלי לנמק מהם הטעמים המצדיקים סטייה מהנורמות שנקבעו בנושא זה בהחלטת הממשלה ובפסיקות בית המשפט העליון.

7. כלים למאבק בהדרת נשים – דוגמאות נבחרות

רשתות חברתיות

- ביוני 2018 מפרסמת עדי קליינר-טוביאס **פוסט בפייסבוק** על עיכובה בכניסה לרכבת ישראל בשל דרישות צניעות. הפוסט הופך ויראלי ורכבת ישראל מתנצלת על התקרית.
- בינואר 2019 מפרסמת העיתונאית טל שניידר **בחשבון הטוויטר** שלה כי על שלט שנתלה בתחום השיפוט של עיריית בני-ברק, הקורא לאחדות במחנה המרכז-שמאל לקראת הבחירות, לא מופיעה תמונתה של ציפי לבני. לאחר הפרסום מגישה השדולה יחד עם גורמים נוספים עתירה נגד מחיקת פוליטיקאיות משלטי חוצות, העתירה מתקבלת.
- ביוני 2019 במסגרת **קמפיין הרשת #קצר-ולעניין** של שדולת הנשים והפורום החילוני, מצטלמים ראשי וראשות רשויות מרחבי הארץ במכנסיים קצרים במסר נגד תקנוני הלבוש המחמירים והמפלים נגד ילדות בבתי הספר.

תמונת ראשי וראשות רשויות מקומיות מקמפיין #קצר-ולעניין

7. כלים למאבק בהדרת נשים – דוגמאות נבחרות [המשך]

תקשורת

- בסוף 2017 השיק המשרד לשוויון חברתי מאגר תמונות ישראלי. בתמונות שיועדו למגזר החרדי לא הופיעו נשים כלל. בעקבות פניה של השדולה ופרסום של העיתונאית יעל פרידסון באתר **Ynet** הודיעו במשרד כי ישנו את התמונות כך שיופיעו בהן גם נשים.
- במרץ 2019 בעקבות פרסום **בתוכנית הרדיו של טל ברמן ואביעד קיסוס**, הסירה חברת "אל על" שלט פרסום ממנו צונזרו נשים סמוך לקניון איילון ברמת גן.
- בנובמבר 2019 ובזכות הפרסום בתוכנית "**ערב טוב עם גיא פינס**" התנו זמרים רבים את השתתפותם במופע ההתרמה לעמותת "עזרא למרפא" שתוכנן להתקיים בתל אביב בכך שנשים לא יודרו ממנו. בעקבות הפרסום התקיים דיון ציבורי נרחב בהשלכות החמורות של תופעת הדרת הנשים. המופע בוטל לאחר שהמארגנים התעקשו כי יתקיים רק אם לא יופיעו בו נשים.

פנס ביקר בכותל - עיתונאים בשורה הראשונה; עיתונאיות מאחור

אזור המלוכה (צילום: אמרי סדן)

כותרת: וואלה!, תמונה: אמרי סדן | 2018

7. כלים למאבק בהדרת נשים – דוגמאות נבחרות (המשך)

כותרת: הארץ, תמונה: אוליביה פיטוסי | 2019

הזירה המשפטית

ניתן להשתמש במספר כלים משפטיים כדי להאבק בהדרת נשים:

- **תובענות ייצוגיות בשם הקבוצה שנפגעה מההדרה** – דוגמת התובענה שהגיש ארגון "קולך" נגד רדיו "קול ברמה" בסופה חויבה תחנת הרדיו בתשלום פיצויים בסך מיליון ש"ח.
- **תביעה כספית פרטנית לפי חוק איסור הפליה והחוק למניעת הטרדה מינית** – לדוגמא, מפעיל רכבל בצוק מנרה סירב להעלות קבוצת התיירים (שכללה נשים) לרכבל, לאחר שחרדים שהיו באתר ביקשו "קרון ללא נשים". לאחרונה חויב המפעיל בתשלום פיצויים כספיים למדריך התיירים שליווה את הקבוצה שהופלטה.
- **עתירות מנהליות** – כאשר בהדרה מעורבים גופים ציבוריים ניתן להגיש עתירה מנהלית נגד הגוף המפלה. כך למשל הגישה שדולת הנשים עתירה נגד עיריית חיפה בשל כוונה לקיים באולם עירוני אירוע לגברים בלבד. בעקבות העתירה בוטל האירוע.
- **הליכים פליליים** – למדינה יש סמכות לנהל הליכים פליליים ולהגיש כתבי אישום במקרים מסוימים של הדרת נשים. לאחרונה הורשע נהג אוטובוס שסירב להעלות נוסעת בשל דרישות של נוסעים חרדים. בעבר הורשעו בעבירות של הטרדה מינית גם גברים שהשפילו נשים במרחב הציבורי על רקע טענות ל"חוסר צניעות".

7. כלים למאבק בהדרת נשים – דוגמאות נבחרות [המשך]

יוזמות שטח

יוזמות שטח מגוונות ננקטו בעשור האחרון נגד תופעות של הדרת נשים. להלן כמה מהבולטות שבהן:

- פעילות כמיניסטיות ירושלמיות יזמו צעדת מחאה בשכונת מאה שערים נגד סגירת רחובות בפני נשים במהלך חג הסוכות.
- פעילות הגיעו לכיכר רבין במהלך אירועי "משיח בכיכר" כדי לוודא שהכיכר תישאר פתוחה בפני נשים.
- מחאת המעיינות – קבוצות של נשים וגברים התייצבו במעיינות בהרי ירושלים בכל יום שישי לאורך הקיץ כדי לוודא שנשים יוכלו לטבול ללא הפרעה.
- קול באישה – מחאת נשים שרות – קבוצת אקטיביסטיות יזמה אירועי שירה המוניים נגד הדרת נשים.

קואליציות ושותפויות

שיתופי פעולה ממלאים חלק חשוב ומרכזי בקידום שוויון ובמאבק בהדרה. את העתירה נגד הדרת נשים ממפלגות חרדיות הגישו עשרה ארגונים שונים שהתאגדו לצורך מטרה זו, מספר ארגונים השתתפו בהתנגדות להדרה במעיינות ולאירועי הדרה נוספים והיוזמה לאמץ את הדו"ח נגד הדרה ברמת השרון הייתה פרי שיתוף פעולה בין חברות מועצה מסיעות שונות. שיתופי הפעולה מאפשרים השמעת קולות מגוונים כמו גם יצירת כוח חברתי משמעותי במאבק בהדרה.

בין הארגונים המרכזיים שעוסקים במאבק בהדרת נשים עמנו ולצידנו: איתך-מעכי משפטניות למען צדק חברתי, האגודה לזכויות האזרח בישראל, המרכז הרפורמי לדת ומדינה, הפורום החילוני, ויצ"ו, חדו"ש – לחופש דת ושוויון, ישראל חופשית, עמותת "כולן", מרכז רקמן לקידום מעמד האישה - אוניברסיטת בר-אילן, נבחרות, נעמת, נשות הכותל, פורום דבורה, קולך – פורום נשים דתיות ושתיל.

כנסת וממשלה

בשנים האחרונות ניהלו השדולה וארגונים נוספים מספר מאבקים מרכזיים בכנסת ובממשלה בנושא הדרת נשים. כך נבלמה בכנסת הצעת חוק שנועדה לאפשר ולהרחיב את ההפרדה המגדרית במוסדות להשכלה גבוהה ונעצרו גם הצעות חוק נוספות שניסו לאפשר הדרת נשים במרחב הציבורי. בוועדות הכנסת ובראשן בוועדה לקידום מעמד האישה מתקיימים דיונים תקופתיים בתופעת הדרת הנשים. בעקבות הדיונים בכנסת מונחים גופים ציבוריים שונים לפעול למען מיגור ההדרה והאפליה.

התוכניות האקדמיות לחרדים מתרחבות: גם דתיים יוכלו ללמוד לתואר בכיתות ללא נשים

כותרת: הארץ, תמונה: רמי שלוש | 2017

8. סיכום והמלצות מדיניות

בדו"ח זה סקרנו עשור של מאבק בתופעת הדרת הנשים בישראל. הראינו כיצד פרקטיקות של הדרה, הפרדה ודרישות צניעות, שהיו בעבר נחלתן של קומץ קיצוני בתוך החברה החרדית, התפשטו והפכו לנורמות כשהן מלוות בדרישות בוטות וקולניות ל"התאמות תרבותיות" – שמשמעותן בהקשר זה היא תמיד – כחות מקום, קול ונראות לנשים במרחב הציבורי.

התייחסנו גם למורכבות התופעה בחברה מרובדת ורבת גוונים. בחנו כיצד הדרה מוחלטת ודרישות צניעות פוגעות במעמדן של נשים, אך גם הראינו בפרוטרוט – הן מהפך הציבורי והן מהפך המשפטי – כי הפרדה מגדרית פוגעת בשוויון ובערכי היסוד של החברה הישראלית.

מידת הנחישות שתגלה החברה הישראלית בעצירת התפשטותן של תופעות אלה תעצב את צביונה של ישראל בעשורים הבאים, כמדינה דמוקרטית בה נשים הן אזרחיות שוות זכויות או חלילה, להפך. שדולת הנשים תמשיך לפעול כל העת, במישור הציבורי, המשפטי והחינוכי על מנת שההישגים הרבים בתחום השוויון המגדרי לא ייפגעו וכדי למגר את תופעות ההדרה והאפליה נגד נשים בישראל.

המלצות

- **כרסום הנחיות בנוגע להדרת נשים במשרדי הממשלה** – בשנת 2011 פרסמה נציבות שירות המדינה חוזר רשמי האוסר על הדרת נשים (לרבות תופעות של הפרדה) במהלך טקסים ממלכתיים וממלכתיים במשרדי הממשלה וביחידות הסמך. אנו סבורות כי על **כל משרדי הממשלה** לפרסם הנחיות ברורות בדבר האיסור על הדרת נשים, הפרדה מגדרית אסורה ודרישות צניעות בכלל התחומים שבסמכותם ובהתאם למסקנות ולהמלצות הצוות המשרדי שאומצו בהחלטת ממשלה 1526 בשנת 2014.
- **אימוץ מדיניות ברורה נגד הדרת נשים ברשויות מקומיות** – כפי שעולה מהדו"ח, הרשויות המקומיות הן זירה מרכזית וחשובה במאבק בהדרה בהיותן אחראיות לתחומים רבים הרלוונטיים לחיי התושבות והתושבים – בריאות, תחבורה, תרבות ופנאי, עיצוב המרחב הציבורי ועוד. רבים מהמקרים של הדרת נשים בהם טיפלנו בשנים האחרונות אירעו בחסותן ובאישורן של חלק מהרשויות מקומיות, אולם רשויות רבות אחרות דווקא קידמו קו נחוש נגד התופעה. אנו קוראות לכלל הרשויות המקומיות בישראל לנקוט קו ברור וחסר פשרות נגד הדרת נשים, ולעגן את התחייבויותיהן בהחלטות מועצה.
- **קידום פעולות נגד הדרת נשים במשרד הפנים** – על משרד הפנים להוציא הנחיות ברורות לרשויות המקומיות בנוגע לאיסור על הנהגת הסדרי ישיבה נפרדים בטקסים ובאירועים ממלכתיים או בטקסים ובאירועים הזוכים לחסות המדינה וכן בנוגע לאיסור על הצבת שלטי "צניעות" והכוונה מגדרית למיניהם. כמו כן על משרד הפנים לדאוג לאכיפה בעניינים אלה, בהתאם לסמכות המסורה לו מול רשויות מקומיות הנוהגות בניגוד לדין.
- **קידום אכיפה משטרתית אפקטיבית במאבק בהדרה** – מקרים של הדרה, הפרדה ודרישות צניעות מתאפשרים בשל העדר אכיפה הולמת מצד רשויות החוק והשלטון. על המשרד לביטחון פנים ומשטרת ישראל לקבוע את המאבק בהדרת נשים בסדר עדיפות גבוה ולהתחייב לפעול ביד קשה נגד עבריינים הנוקטים בצעדים של הדרה כגון מניעת גישה של נשים למרחבים ולמשאבים ציבוריים, השחתת שלטים ובהן דמויות של נשים, הקמת מחיצות או הפרדות במרחב הציבורי, תליית שלטי צניעות ו"הכוונה", אלימות נגד נשים במעיינות או במרחבים ציבוריים אחרים וכיוב'.¹

- **קידום שיח חברתי וחינוך לשוויון מגדרי** – שיח מעמיק ומהותי לגבי שוויון מגדרי, הוא עדיין, למרבה הצער נחלתם של מעטים בחברה הישראלית בעיקר מקרב האקדמיה ועולם המשפט. כתוצאה מכך רבים מהדיונים הציבוריים בנושא הדרת נשים מתקיימים ברובד שטחי ולעיתים אף פופוליסטי. על מנת שמצב זה ישתנה, יש לקדם חינוך לשוויון מגדרי וחשיבה ביקורתית כבר בגילים צעירים במערכת החינוך הישראלית.
- **מעורבות אזרחית ופוליטית** – המאבק בהדרת נשים התבסס לכל אורכו על פעילות אקטיביסטית. ישנה חשיבות עצומה להמשיך ולהיאבק בהדרה, לגלות סולידריות עם נשים מקבוצות אחרות שהדרה מאיימת עליהן – ולהיתמך על ידן, לא לגלות סובלנות למקרים "פעוטים" (לכאורה) של הדרה והפרדה וכמובן - לדרוש מהנציגות והנציגים שלנו ברשויות המקומית ובכנסת להביע עמדה מפורשת כלפי הדרת נשים ולהתחייב כי יפעלו למיגור התופעה.

9. הערות ומקורות

2. הדרת נשים – מה מהות התופעה? המשגה

¹ כגון סעיף 15 לחוק שירות המדינה (מינויים), תשי"ט-1959.

² המטה המרכזי עם אילה חסון, ערוץ 13 (3.8.19). יצוין, כי סמוך לאחר הבחירות התפצלה "ימינה" לשתי מפלגות שונות כך שאיילת שקד איבדה את מעמדה כיו"ר ימינה והפכה ליו"ר משותפת של "הימין החדש" בלבד. שירית אביטן כהן, מקור ראשון (10.10.19). היא גם היחידה מבין ראשי הימין שלא מונתה לשרה ונותרה מחוץ לממשלה. יובל קרני, ידיעות אחרונות (9.11.19).

³ "במה של גברים" תלם יהב, ידיעות אחרונות (26.4.17); "פחות מ-20% מהמופיעים בערב יום העצמאות הם נשים" איתי שטרן, הארץ (18.4.18); "רק 30% מן המופיעים ביום העצמאות הקרוב יהיו נשים" איה חיות, הארץ (17.5.19).

⁴ עת"מ (חי') 46461-08-19 **שדולת הנשים בישראל - ISRAEL WOMEN'S NETWORK נ' עיריית חיפה** (פורסם בנבו, 25.8.19).

⁵ המעריצה שהורדה מהבמה: "לא נתנו לי לשיר כי אני אישה", איתי בלומנטל, ווינט (11.5.19).

⁶ "בעקבות הביקורת על הדרת נשים: הרב פירר ביטל את מופע ההתרמה" איה חיות, הארץ (4.11.19).

⁷ "כלי התקשורת החרדיים "הוציאו" את השרות מתמונת הממשלה" יקי אדמקר, וואלה! (12.5.15).

⁸ "ועדת הבחירות: איסור הצגת פוליטיקאיות בשלטי חוצות – אפליה" עמרי מניב, חדשות 13 (21.3.19).

⁹ "יוצגית נגד איקאה: קטלוג ללא נשים במגזר החרדי" מירב קריסטל, ווינט (26.2.19).

¹⁰ "דמותה של דרדסית הוסרה משלטי חוצות בבני ברק" כדי לא לפגוע ברגשות התושבים" נירית אנדרמן, הארץ (27.3.17).

¹¹ דוגמאות להשחתת תמונות ודימויי נשים ברחבי הארץ בשנת 2019: "מי השחית את וונדרומן", חדשות 13 (מאי 2019); "שוב זה קורה באשקלון: שלט חוצות 'לא צנוע' הושחת", כאן דרום (10.7.19); "פעם אחר פעם: שלט פרסום עם תמונת אישה הושחת ליד מודיעין" אמיר אלון, ווינט (17.11.19); "אלמונים השחיתו תערוכת צילומים שבהם הופיעו נשים בכניסה לירושלים" ניר חסון, הארץ (9.12.20).

¹² בג"ץ 39/12 **עמותת תנועת ירושלמים נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 4.5.14).

¹³ נויה רימלט "המשפט כסוכן של רב-תרבותיות: על אוטופיה ומציאות בפרשת ההפרדה באוטובוסים" **משפטים** מב 774 (תשע"ב).

¹⁴ "תיעוד: צעירה נסה על נפשה מפני חרדים בבית שמש" יעל פרידסון, ווינט (17.7.18); "בגלל שצעדה בלבוש לא צנוע: נערה בת 16 הותקפה בטבריה" אלי אשכנזי, וואלה! (6.9.18).

¹⁵ "מחאת המכנסיים: ראשי ערים מצטרפים למאבק", מאקו (3.6.19).

¹⁶ ראו דיווח על המקרה בעמוד הפייסבוק של שדולת הנשים בישראל (6.11.17).

¹⁷ "עוכבה בכניסה לרכבת בגלל 'לבוש חושפני': 'משפיל, מעליב ומחפיץ' רועי רובינשטיין, ווינט (8.6.18).

3. ציר הזמן: נקודות ציון מרכזיות במאבק בהדרת נשים בעשור האחרון

- ¹ "חילונים הפגינו נגד הפרדה באוטובוסים: 'לא כשר' רונן מדזיני, **ווינט** (13.3.10).
- ² בג"ץ 6986/10 **חברת מועצת עיריית ירושלים, רחל עזריה נ' משטרת ישראל** (28.9.10); בעתירה נוספת שהוגשה במקביל חייב בית המשפט את המשטרה לאפשר הפגנה נגד הרחובות המופרדים, ראו בג"ץ 6953/10 **מפלגת מרצ נ' מפקד מחוז ירושלים – ניצב אהרון פרנקו** (28.9.10).
- ³ בג"ץ 746/07 **נעמי רגן נ' משרד התחבורה** (5.1.11) (להלן: "עניין רגן").
- ⁴ "שוויון במרחב – הצעות יישומיות להתמודדות עם תופעת הדרת הנשים בישראל" עו"ד מרים זלקינד, **שתיל** (אוגוסט 2012).
- ⁵ בג"ץ 6667/14 **תירוש ואח' נ' המל"ג ואח'** (19.3.15).
- ⁶ תא (בי"ט) 41269-02-13 **נילי פיליפ נ' משה אבוטבול** (25.1.15) (להלן: "עניין פיליפ"); "**בית המשפט: עיריית בית שמש השפילה נשים**", יקי אדמקר, **וואלה!** (25.1.15).
- ⁷ "**בוטל לחלוטין האירוע שתוכנן בכיכר רבין בתל אביב לקראת יום כיפור**" אילן ליאור, **הארץ** (7.10.16).
- ⁸ תא (י-ם) 14588-03-16 **רנה רבינוביץ נ' אל-על נתיבי אויר לישראל בע"מ** (21.6.17); "**ניצולת שואה הועברה ממושב בטיסה בגלל נוסע חרדי – ותפוצה**" אסף זגריזק ואיתי בלומנטל, **ווינט** (21.6.17).
- ⁹ סע"ט (ירושלים) 8822-02-18 **שדולת הנשים בישראל נ' מדינת ישראל – נציבות שירות המדינה** (6.8.18).
- ¹⁰ "**בית המשפט אישר לקיים בת"א את אירוע 'משיח בכיכר' בהפרדה בין גברים לנשים**" אור קשתי, **הארץ** (24.6.18).
- ¹¹ "**תנו לטבול בשקט: הצעירות שנלחמות על הזכות לטבול בטבע**" מאיה הורדניצ'אנו, **וואלה!** (23.7.18); "**ארדן הורה למשטרה להציב כוח קבוע במעיין בירושלים שבו נשים הותקפו והוטרדו**" ניר חסון, **הארץ** (7.11.18); "**השוביניזם הדוחה במעיין ליד אורה: צעירות התלוננו נגד חרדים**" שלומי הלה, **כל העיר ירושלים** (14.6.19).
- ¹² תצ (י-ם) 23955-08-12 **קולך – פורום נשים דתיות נ' רדיו קול ברמה בע"מ** (20.9.18); "**רדיו 'קול ברמה' ישלם פיצויים בסך מיליון שקל בגין הדרת נשים**" רויטל חובל, **הארץ** (20.9.18).
- ¹³ בג"ץ 1823/15 **תמר בן-כורת נ' רשם המפלגות** (10.1.19) (פורסם בנבו).
- ¹⁴ "**אצלנו לא תהיה הדרת נשים**", תלם יהב, **ידיעות אחרונות** (31.1.19); "**במה דתית: התייעוד שחושף – כך נאסר על בת 17 לשיר ביום העצמאות**" איתי בלומנטל, **ווינט** (10.6.19); "**רמת השרון אימצה את הדו"ח הממשלתי למאבק בהדרת נשים כמדיניות מחייבת**" אור קשתי, **הארץ** (5.12.19).
- ¹⁵ עע"מ 5435/19 **נגה שרון נ' עיריית עפולה** (14.8.19); "**בזמן ההופעה בהפרדה מגדרית בעפולה, העליון ביטל את ההחלטה לאשר אותה**" נעה שפיגל, **הארץ** (14.8.19).
- ¹⁶ "**בית המשפט ביטל את האירוע לגברים בלבד בחיפה**" רענן בן צור, **ווינט** (25.8.19).
- ¹⁷ "**בעקבות הביקורת על הדרת נשים: הרב פירר ביטל את מופע ההתרמה**" איה חיות, **הארץ** (4.11.19).
- ¹⁸ "**משרד התחבורה התחייב לחדול מהפעלת קורסים לנהיגה מונעת בהפרדה מגדרית**" אור קשתי, **הארץ** (2.6.20).
- ¹⁹ "**אגד תעבורה: הנהג שסירב להעלות נוסעת כי לבשה מכנסיים קצרים שימש 'שומר מידות'**" אור קשתי, **הארץ** (14.6.19).
- ²⁰ ת"א 2320-04-19 **שמחי ואח' נ' אגד תעבורה בע"מ** (29.10.20); "**אגד תעבורה תפצה ב-150 אלף שקל צעירה שנהג סירב להסיעה בשל מכנסיה הקצרים**" אור קשתי, **הארץ** (29.10.20).

4. הדרת נשים בישראל: מספרים ונתונים

- ¹ גופים מעורבים – גוף ממשלתי + רשות מקומית, גוף ממשלתי + מגזר פרטי או רשות מקומית + מגזר פרטי.

5. הדיון הציבורי בהדרה, הפרדה ודרישות צניעות

¹ שונה הדבר כאשר מדובר בהפרדה הנעשית מטעמים רלוונטיים – כזו היא למשל הפרדה בין קבוצות באוניברסיטה: הסיבה שאין מערבים בין סטודנטים בשונה א' לסטודנטים בשונה ד' למשפטים היא כי כל אחד מהם זקוק לחומר לימוד שונה. יכפי תירוש "זכור את השוויון לקודשו" **הארץ** (22.3.18).

² "הפקולטה למדעי ההפרדה: התוכנית לשילוב חרדים שמקדמת המל"ג" עמרי מניב, **חדשות 13** (9.6.19).

³ "הפרדה מגדרית במתנ"ס בחולון: עיצוב לבנות – רובוטיקה לבנים" יורם לוי, **השקמה חולון** (24.7.19); "הבנות למטבח, הבנים לחימה: מודעה של המתנ"ס ברמלה עוררה סערה" עפר לבנת, **מעריב** (15.9.19).

⁴ בין תחומים אלה: פערי שכר, אפליה בייצוג, אלימות במשפחה ואלימות מינית, אפליה בגירושין ובנישואין, בתקשורת, בבריאות, בספורט ועוד.

⁵ "אומן: נשים הורשו להתפלל רק מחוץ לגדר" שמעון איפרגן, **מאקו** (3.10.19).

⁶ "מופע לגברים בלבד יתקיים באולם העירוני הגדול ביותר בחיפה" נעה שפיגל, **הארץ** (8.8.19) (המופע בוטל לאחר ששדולת הנשים עתרה בנושא לבית המשפט, ראו: "בית המשפט ביטל את האירוע לגברים בלבד בחיפה" רענן בן צור, **ווינט** (25.8.19)).

⁷ "הרשעת נהג שמנע מאשה לעלות לאוטובוס היא צעד נוסף במאבק בהפרדה המגדרית" אור קשתי, **הארץ** (8.11.19).

⁸ "ביטול האירוע של הרב פירר - הצלת היהדות" אבישי בן חיים, **חדשות 13** (5.11.19).

6. הבסיס המשפטי לאיסור על הדרה, הפרדה ודרישות צניעות

¹ בין החוקים בהם עוגן עיקרון השוויון ניתן למנות את חוק שיווי זכויות האשה, תשי"א-1951; חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, תשמ"ח-1988; חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח-1998.

² בג"ץ 2671/98 **שדולת הנשים בישראל נ' שר העבודה והרווחה** בעמ' 650 (1998) (להלן: "עניין שדולת הנשים נגד שר העבודה"). לפסקי דין נוספים העומדים על מרכזיותה של הזכות לשוויון ראו גם בג"ץ 114/79 **בורקאן נ' שר האוצר**, פ"ד לב (2) 806,800 (4.7.78); בג"ץ 4112/99 **עדאלה המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי נ' עיריית תל-אביב-יפו**, פ"ד נו (5) 414,393 (2002).

³ בג"ץ 104/87 **נבו נ' בית הדין הארצי לעבודה**, פ"ד מד (4) 760,749 (22.10.90).

⁴ בג"ץ 7111/95 **מרכז השלטון המקומי נ' הכנסת**, פ"ד נ (3) 502,485 (1996).

⁵ סעיף 3(א) לחוק איסור הפליה.

⁶ סעיף 2 לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו (להלן: "חוק היסוד").

⁷ בג"ץ 4541/94 **אליס מילר נ' שר הבטחון**, פ"ד מט (4) 124,94 (1995).

⁸ בג"ץ 6427/02 **התנועה לאיכות השלטון נ' הכנסת** (2005); בג"ץ 4124/00 **ארנון יקותיאל ז"ל נ' השר לענייני דתות** (פורסם בנבו, 14.6.10).

⁹ ברק מדינה "הזכות החוקתית לשוויון בפסיקה בית-המשפט העליון: כבוד האדם, האינטרס הציבורי וצדק חלוקתי" **משפט וממשל** יז 146-63 (2016).

¹⁰ עניין **שדולת הנשים נגד שר העבודה** בעמ' 658-659.

¹¹ סעיף 8 לחוק היסוד.

¹² יצוין כי פסק הדין בעניין אליס מילר שעסק בשאלת השוני הרלוונטי בין גברים לנשים בהקשר הפיזיולוגי הרלוונטי להכשרה לקורס טיס, קבע כי גם אם יש שוני כזה יש להתעלם ממנו אלא אם בוודאות קרובה ייפגע בשל כך ערך גבוה יותר (צרכי ביטחון).

¹³ רע"א 6897/14 **רדיו קול ברמה בע"מ נ' קולך - פורום נשים דתיות**, סעיף 52 לפסק דינו של השופט י' דנציגר (פורסם בנבו, 9.12.15) (להלן: "רע"א קול ברמה").

¹⁴ על מנת להמחיש את המושג "שוני רלוונטי" חשבו למשל על מימון ציבורי לעריכת בדיקות לסרטן בלוטת הערמונית – קיים שוני בין גברים לנשים המצדיק עריכת בדיקות כאלה לגברים בלבד ולא לנשים (כיוון שבגופן של נשים סיסג'נדריות אין בלוטת ערמונית). טענת אפליה יכולה להיות כי בדיקות לסוגי סרטן אחרים מהם רק נשים סובלות (למשל סרטן הרחם) אינן זוכות לתקצוב דומה, אולם לא תשמע טענת אפליה בקשר למימון בדיקות לסרטן הערמונית עצמו לגברים בלבד ולא לנשים.

¹⁵ בתי שימוש וחוף הים הם דוגמאות לזירות בהם לשוני בין המינים יש משמעות המצדיקה לעיתים הבחנה בשל צנעת הפרט וחישוף הגוף.

¹⁶ בג"ץ 6698/95 קעדאן נ' מינהל מקרקעי ישראל, פ"ד נד (1) 258 (2000).

¹⁷ בג"ץ 3865/20 שלומי שוקרון ואח' נ' המועצה המקומית קרית ארבע ואח', סעיף 5 לפסק דינו של השופט ע' גרוסקופף (פורסם בנבו, 7.10.20).

¹⁸ סעיף 3(ד)(3) לחוק איסור הפליה.

¹⁹ להלן מספר ציטוטים מתוך הפרוטוקולים של דיוני ועדת חוקה חוק ומשפט בכנסת בהצעת החוק לקראת אישורה לקריאה שניה ושלישית. ציטוטים אלה עוסקים בכוונת הכנסת כי החוק יחול על המגזר הפרטי ולא כי יקבע נורמות חדשות לגבי המגזר הציבורי: "כל הצעת החוק הזאת נועדה למקומות בבעלות פרטית, אומנם הוא חל על המדינה, אבל בשביל המדינה לא היה צריך את הצעת החוק הזאת." (עו"ד יהושע שיכמן, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה דאז, בדיון מיום 27.8.00); "זה לא קשור למדינה, זה רק עסקים פרטיים...אני עושה הבחנה בין שירותים של הקהילה עצמה לבין שירותים ממלכתיים. שירותים ממלכתיים לא קשורים לחוק הזה..." (אמנון רובינשטיין, יו"ר ועדת חוקה חוק ומשפט דאז, בדיון מיום 30.10.00).

²⁰ רע"א קול ברמה, סעיף 55 לפסק דינו של השופט י' דנציגר.

²¹ עת"מ (חי') 46461-08-19 שדולת הנשים בישראל - ISRAEL WOMEN'S NETWORK נ' עיריית חיפה ([פורסם בנבו] 25.8.19).

²² רע"א קול ברמה, סעיפים 52-56 לפסק דינו של השופט י' דנציגר וסעיפים 10-11 לפסק דינה של השופטת ד' ברק-ארז.

²³ ראו למשל בעניין רגן.

²⁴ עת"מ (ירושלים) 3045-10-17 שדולת הנשים בישראל נ' משרד התיירות (14.2.18)(העתירה נמחקה לאחר שהמדינה התחייבה למחוק ממכרז שפרסמה את התנאי המפלה); "בית המשפט קבע שהפרדה מגדרית היא אפליה, והביא לביטול קורס של המדינה" אור קשת, הארץ (15.2.18).

²⁵ עניין רגן, סעיפים י"ט-כ' לפסק דינו של השופט א' רובינשטיין.

²⁶ עניין פיליפ, פסקה 31 לפסק הדין (25.1.15).

²⁷ החלטת ממשלה מס' 4052.

²⁸ על חברי הצוות נמנו: גב' שרית דנה, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (אזרחי); מר אבי ליכט, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (כלכלי-פיסקלי); מר רז נזרי, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (פלילי); מר יהושע למברגר, המשנה לפרקליט המדינה (עניינים פליליים); מר אלי אברבנאל, המשנה לפרקליט המדינה (עניינים מיוחדים); גב' אסנת מנדל, מנהלת מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה; מר איל זנדברג, ראש תחום משפט ציבורי במחלקת יעוץ וחקיקה (חקיקה).

²⁹ דו"ח הצוות המשרדי.

³⁰ נקבע למשל כי אירוע "הקפות שניות" בחג שמחת תורה אינו נכלל בגדרי החרג של אירוע דתי מובהק.

³¹ החלטת ממשלה מס' 1526 – מניעת הדרת נשים במרחב הציבורי.

³² דו"ח מעקב, המרכז להעצמת האזרח, נובמבר 2016.

³³ "40 משפטיים ליועמ"ש: אל תתיר אירועים בהפרדה במקרים חריגים" אביעד גליקמן, חדשות 13 (17.8.19).

³⁴ "ארגונים חברתיים ליועמ"ש: יש לקיים שימוע ציבורי לפני הרחבת ההפרדה המגדרית" אור קשת, הארץ (17.8.19).